

Hegomendebaldeko bizkaieraren aditz egituraren aldaketa-bilakabidea eta hizkuntz desagerpena

AGURTZANE ELORDUI
(EHU)

Abstract

In this paper I present a study of language death from a linguistic perspective. Starting with an examination of the changes which are found in languages with a weakened linguistic structure, I then focus on changes round by comparing different types of speakers from South Western varieties of Basque. Consequently, I analyse the main linguistic change trends that South Western varieties of Basque have in common with weakened languages. I have paid particular attention to an aspect which has not been the object of much research in previous work in this area, namely the direction of change in weakened languages. For this purpose, I have taken into account the maintenance and loss hierarchies which are predicted for linguistic changes and the different directions of change which are manifest in these hierarchies.

O. Sarrera*

Izenburuak berak adierazten duenez, hizkuntz heriotza prozesuaz eta, zehazkiago, hiltzear edo desagertzear dauden hizkuntzetan gertatzen diren aldaketa morfologikoez mintzatu nahi dugu lan honetan. Esan behar da, dena dela, izenburuan euskararen kasua jarri dugun arren, ikerketa hau gaur egun desagertzear dagoen

* Artikulu hau Julio Urkixo Euskal Filologi Mintegiak antolatutako Euskal Linguistika eta Filologiako II Kongresuan (*Morfologia teoria eta Euskal Morfologia*, 1994eko abuztua) emandako hitzaldiaren testu zuzendu eta osatua da.

Hasi aurretik nire eskerrak adierazi nahi nizkieke lan honetarako materialen bilketan galdetegi luze bezain astunak egonarri handiz erantzunez lagundu didaten Esteban Abrisketa, Mª Angeles Abrisketa, Geronima Arbide, Domingo Azkueta, Isabel Azkueta, Martzelina Azkueta, Julia Beldarraín, Agustina Galdos, Jose Luis Gorriti, Juan Luis Ercilla, Julian Iturriza, Begoña Isasi, Pedro Landaluz, Sabino Larizgoitia, Sabino Larizgoitia eta Juan Urkizari. Era berean, esker mila Ugaoko abadea den Joseba-ri urte guzti hauean hitzun talde honekiko harremanak bideratu eta errazteagatik.

Ikerkideen artean eskerrik asko Iñaki Camino, Ricardo Gómez, Joseba A. Lakarra, Miren Lourdes Oñederra, Javi Ormazabal eta Myriam Uribe-Etxebarriari lan honen idazketa ezberdinen inguruan egin dizkidaten oharrengatik. Lehendabizko bieñ nahiz Iñaki Amundaraini eskertu nahi diet aztergai izan duten, aezkera, erronkariera eta gipuzkeraren inguruan eman dizkidaten datuengatik.

Hegomendebaldeko bizkaieraren (hemendik aurrera HMB)¹ azterketan oinarritu dela batik bat.² Zalantza handirik gabe esan dezakegu bertan agertuko dugun hainbat eta hainbat aldaketa moeta, eta are ziurtasun handiagoz, aldaketen azterketatik idokitako aldaketa-norabide orokorrak, euskararen barnean galtze bidean dauden beste hizkerai ere badagozkiela.³ Hizkera berauen galtze prozesuaren ikerketa zehatzago baten beharra dagoela kontuan izanik ordea, artikulu honetan dagoeneko sakon aztertutik ditugun datuetatik ateratako emaitzetara mugatzea hobetsi dugu.

Hizkuntz heriotza fenomeno aildo ezberdinetatik aztertu izan da orain arte egini-ko lanetan. Orohar esan daiteke bi ikerketa arlo nagusi jorratu izan direla, ikerketa soziolinguistikoa eta linguistikoa, hain zuzen. Ikerketa soziolinguistikoa maila ezberdinetan kokatu izan da. Batetik, hizkuntza baten desagertpena sortarazten duten kanpo baldintzak, alegia, gertaera historikoak, baldintza ekonomikoak eta, orohar, hizkuntza bat erabiltzeari uztera bultzatzen duten eragile soziolinguistikoak ikertu izan dira (Dorian 1981, Elordui 1995, 1996, 1999, Gal 1979, Dressler eta Wodak-Leodolter 1977, Dimmendal 1989, Kuter 1989). Bestalde, baldintza eragile guzti hauek direla eta, hizkuntz komunitatean sortzen diren hiztun talde ezberdinak (Dorian 1973, 1977a,b, 1981, Silva-Corvalán 1986, 1992, Schmidt 1985a,b), komunitatean lehian dauden hizkuntzen zeregin soziolinguistikoaren banaketa (Dorian 1973, 1977a,b, 1981, Hill 1978, 1983, Hill & Hill 1978, Schmidt 1985a, b, Elordui

(1) Honako hau da artikuluan erabiliko ditugun laburduren zerrenda: 1ABS = lehendabiziko pertsonako (ni) absolutiboa; 1DAT = lehendabiziko pertsonako (ni) datiboa; 1ERG = lehendabiziko pertsonako (ni) ergatiboa; 1PABS = lehendabiziko pertsona pluraleko (gu) absolutiboa; 1PDAT = lehendabiziko pertsona pluraleko (gu) datiboa; 1PERG = lehendabiziko pertsona pluraleko (gu) ergatiboa; 2ABS = Bigarren pertsonako (zu) absolutiboa; 2DAT = Bigarren pertsonako (zu) datiboa; 2ERG = Bigarren pertsonako (zu) ergatiboa 2PABS = Bigarren pertsona pluraleko (zu eta zuek) absolutiboa; 2PDAT = Bigarren pertsona pluraleko (zu eta zuek) datiboa; 2PERG = Bigarren pertsona pluraleko (zu eta zuek) ergatiboa; 3DAT = Hirugarren pertsonako datiboa; 3ERG = Hirugarren pertsonako ergatiboa; ABS = absolutiboa; AH = ahalera; aleg = alegiazkoa; ARR = Arrigorriaga; DAT = datiboa; DATAurre = datiboaren aurreratzailea; DIR = kasu direzionala; ERG = ergatiboa; Erg = aditz ergatiboduna; Ergg = aditz ergatibogabea; HMB = Hegomendebaldeko bizkaiera; HUR = plural hurbila; irag = iragana; konp = konplementatzailea; MOD = modua; or = oraina; p = pertsona plurala; pl = pluralatzailea; SM = San Miguel; U = Ugao; ZA = Zaratamo; ZO = Zoilo.

(2) Hegomendebaldeko bizkaiera hiltzear edo desagertzear dagoen azpieuskalkizat har daiteke. Hizkuntza baten egoera terminalaren erakuskari zuzenenak bi ezaugarri soziolinguistiko nagusi ohi dira, belaunaldien arteko transmisio linguistikorik eza eta hizkuntzaren erabilerarik eza, hain zuzen (Dorian 1977: 97). Ezaugarri biok zeharo betetzen dira aztergai dugun hizkera honetan. Lehenengo eta behin, oso hiztun talde murrizta mintzatzen da gaur egun Bizkaiko inguru honetako euskaraz, eta are talde murriztagoa da oraindik, euskaraz mintzatzeko ahalmena duten hiztunen artean eguneroko bizitzan hizkuntza hau erabiltzen duena. Bestetik, erabileraren urritasunari belaunaldien arteko transmisio linguistikoaren erabateko hausketa gainera diezaiogegu. HMBren hiztun gazteenak berrogei urte ingurukoak dira eta hiztun hauek ez diete beraien seme-alabei hizkera txikitarik erakutsi. Belaunaldi gazteagoko jendearen artean dauden euskaldunak eskoletan euskalduntutako batuazko hiztunak dira.

(3) Iñaki Caminok eta Ricardo Gómezek emandako datuei esker jakin dugu desagertze bidean dagoen aezkeran eta zeharo galdurik dagoen erronkarietazko azken hiztunen mintzaeran ediren daitezkeen aldaketetan ere bertan aipatuko ditugun aldaketa norabide orokorrak betetzen direla hein handi batean. Artikulu honetan ez gara euskarazko aldakien aldaketa bilakabideetan atzeman daitezkeen antzekotasun eta ezberdintasunetan arituko.

1993, Trudgill 1983) eta hizkuntza mota honen ohiko transmisio linguistikorik ezaren fenomenoa (Dorian 1981b, Trudgill 1983, Schmidt 1985a, b, Elordui 1994a, 1996) izan dira orain arte hizkuntz heriotza ikertu duten lan soziolinguistikoan aztergai nagusiak.

Ikuspegi linguistikotik, bestalde, egoera soziolinguistiko hau dela medio hizkuntzaren egitura linguistikoan gertatu diren aldaketa estrukturalak aztertu dira, hiltze prozesuan dauden hizkuntzen artean amankomuneko ezaugarri linguistikoak eta aldaketa-joerak ikusi nahian. Alde batetik, ukitze egoera estuaren eraginez hizkuntza atzeratzaileetan gertatzen diren mailegatze mota ezberdinak ikertu dira (Hill & Hill 1978, Hill 1983, Sasse 1990). Bestalde, erabilgarritasun zein funtzionaltasun linguistikorik ezak hizkuntza hauetan sortarazitako emankortasun linguistikoaren urritzea (Dressler 1972, 1981, 1988), egitura desegite eta errazte prozesuak (Dorian 1973, 1978, Elordui 1997, 1998a, 1998b, 1999c, Sasse 1990, Campbell eta Ringen 1981, Schmidt 1985b) eta forma zenbaiten gehiegizko orokortzea (Dorian 1973, Dressler 1972, Schmidt 1985b) ikerketa linguistikoan gai nagusiak izan dira. Ikerketa arlo honen beste maila batean hizkuntza hauen ezaugarri linguistiko bereizgarria den monoestilismoa (Dorian 1985, Hill 1973), eta batik bat, estilo bereizketarik gabeko aldakortasun morfologikoa azterketa oparoa izan dute (King 1989).

Gure ikerketa ere azken ildo honetatik abiatu da, hau da, hizkuntza ahulduen egitura linguistikoan gertatzen diren aldaketa bilakabideen ikerketatik. Horretaz, HMBren aditz egitura gertatu diren aldaketak eta, orohar, hizkera honek erakusten dituen aldaketa-jokaera nagusiak aztertu ditugu. Bestalde, hizkuntz heriotzaren lanetan oso gutxi landua dagoen beste ikerketa maila batean sakondu nahi izan dugu, hizkuntza hauen aldaketa-norabidearen ikerketan, hain zuzen. Honetarako aldaketek iradokitako atxekitze eta galtze hierarkiak eta hierarkiok erakusten dizkiguten aldaketa-norabide ezberdinak kontuan izan ditugu.⁴

Aldaketa prozesuaren ikerketa bi erkaketa nagusitan oinarritu dugu. Batetik, bizkaiera tradizionalki deskribatu duten ikerketetan eta, batez ere, Azkuek (1926) eta Zabalak (1848) eginiko lanetan agertzen diren ereduak gaur egungo HMBn aurki daitezkeen erabilera ezberdinekin konparatu ditugu. Konparaketa honetan baina, ikerlari hauen, eta bereziki, Zabalaren funtsezko egitasmoa ez zela orduko euskara arruntean erabiltzen ziren formak agertzea (Elordui 1994b, Zuazo 1988) gogoan hartu behar izan dugu. Zalantzarik gabe, euskalari honek bizkaieraren hizkera ezberdinetako aditzen berezitasunen inguruan emandako datuak oso erabilgarri gertatu zaizkigu bizkaieraren eredu tradizionala ikertzean. Aldiz, Zabalak hizkera mintzatueta egokien eta erregularren zeritzen formez, eta bereziki idazleen erabileretan

(4) Hizkuntz heriotzaren inguruko ikerketetan aldaketa bilakabideetan ediren daitezkeen atxekitze eta galtze hierarkiak arras gutxi landu diren arren, Dresslerrek (1972) bretoiaren egitura linguistikoaren hausketa prozesua aztertzean nahiz Dorianek (1981) Sutherlandeko gaelikoarenaz eta Schmidt-ek (1985) dyirbalenaz burutatako ikerketetan agertu dituzten hierarkia ereduak ikerketa maila honetan hasteko oinarri sendoak ezarri dituztela uste dugu. Gainera, hizkuntza guztion eta HMBren hierarkia eredueta hauteman daitezkeen antzekotasunek hizkuntz heriotza prozesua bera bere osotasunean ulertu ahal izateko datu erabilgarriak erakusten dizkigute.

ohikoenak zirenez eraikitako aditz ereduak agertzeko zuen nahiak, maiz datuak kontu handiz erabiltzera behartu gaitu.

Erabilitako bigarren erkaketak, bestalde, gure kasurako benetan baliagarriak diren erkagaiak izan ditu gogoan. Izan ere, bigarren honetan gaurko HMBn aurki daitezkeen hiztun talde ezberdinen erabilerak konparatu ditugu eta aldaketa prozesua ikusteko datu gehienak bertatik atera ditugu. Hitztun banaketa eratzeko Dorianek (1981) agertutako hiztun banaketa ereduari jarraitu diogu. Honen arabera, HMBren hiztunen artean bi talde nagusi egin ditugu: hiztun osoak (*fluent speakers*) eta hiztun erdiak edo terminalak (*semi-speakers*) deituko ditugunak.⁵

Hitztun hauek erabileran nahiz euskararen ezagutzan ezberdintzen dira. Lehendabizikoeak, hau da, hiztun osoek, eguneroko bizitzan euskara hizkuntza bakartzat ez badute ere, sarritan famili eta lagun giroan euskara erabiltzen dute. Bigarrenek, hiztun erdiek, euskara amahizkuntza duten arren, bizitza arrunteko zereginetan bakanka baliatzen dira hizkuntza honetaz. Azken hauek bakar bakarrik pertsona zehatz batzuekin eta egoera berezietan mintzatzen dira euskaraz.⁶

Euskararen ezagutzari dagokionez, hiztun taldeen arteko ezberdintasuna ezberdintasun graduala da eta, beraz, ezin da marra zehatz batez finkatu. Dena den, erabileraren *continuum*-eko bi muturretan ikusten ditugun hiztunen euskara aztertzerakoan, ezberdintasun oso nabariak aurkitu ditugu. Datozen ataletan azalduko dugun aldaketa ugari talde bien erabilerei badagokie ere, hots, hiztun osoenei nahiz erdienei, kasu gehienetan aldaketek talde bien erabileraren arteko ezberdintasunak jartzen dizkigute agerian. Hitztun taldeen arteko ezberdintasunen erkaketak gainera, hiztun erdien erabileraren azterketaren garrantziaz ohartarazten digu. Hitztun mota

(5) Zenbait ohar egin behar dugu hiztun talde banaketaren inguruan. Batetik, azpimarratu behar dugu Dorianek (1981) hiztun osoen artean hiztun oso helduak eta gazteak (*old fluent speakers* eta *young fluent speakers*) bereizten dituen bitartean, gure lanean ez dugula bereizketa hau egin. Dorianek bereizketa hau hiztun talde hauen artean ediren dituen ezberdintasun linguistikoetan oinarritzen du. Gure ikerketan aldiz, talde honen barruko osagaien erabateko batasunik ezaz ohartu bagara ere, ez dugu talde bikoizketa egiteko adina ezberdintasun hauteman. Horretaz, ezberdintasunak ezberdintasun talde oso gisa ikertu dugu.

Horrezaz landara, berriro ere Dorianen eruditik aldenduz, aipatutako hiztun talde bi hauek gain, HMBren inguruan burutu dugun ikerketan, eta bereziki bere alde soziolinguistikoan, hirugarren talde bat hartu dugu kontuan, *hiztun berrien* taldea, hain zuzen. Talde honek jabekuntzan eta erabilera linguistikoan gainerakoekiko dituen ezberdintasunek konparaketa linguistikoan parametro berri ugari sartzen du, eta ondorioz, hiztun taldeen arteko ezberdintasunen aurkezpena zaildu ere. Honegatik, nahiz eta tesi lanean (Elordui 1995) jabekuntzaren eta desjabekuntzaren artean izan daitezkeen loturak aztertzerakoan talde honen erabileren ikusketak erabateko garrantzia duen, artikulu honetan hiztunen artean dauden ezberdintasunak agertzerakoan talde honen datuak alde batera uztea hobetsi dugu.

(6) Nahiz eta, artikuluauren neurriak mugaturik, oraingo honetan hiztunen ezaugarriez eta, orohar, hizkuntz gizaratearen berezitasun soziolinguistikoek ez garen luzatuko, talde hauek ez direla zeharo homogeneous argitu nahi dugu. Guztiz gain, hiztun erdien artean jabekuntza prozesu ezberdinen arabera bi talde ezberdin egin daitezkeela uste dugu. Talde honetako osagai zenbait noizbait hiztun osoak izan zirela dirudi, alegia, urteetan euskara mintzatzeari utzi ondoren euskara galtze edo ahazte bidean izan diren hiztunak. Bigarren talde bati dagozkion hiztunak berriz, ez dute inoiz euskara eguneroko bizitzan erabili. Azken hauen artean batzuk gaur egun euskara lehendabiziko taldekoek baino maizago darabilten arren, hastapenetatik jabekuntza prozesu osatugabea izan dutela ikus daiteke.

honen euskararen azterketak erakusten digu belaunaldi bakar batean hizkera honek jasan duen aldaketa-prozesuaren abiadura bizia, hizkera honen, eta desagertzeaz dauden gainerako hizkuntzen, hiltze prozesuaren adierazgarri linguistiko nagusia dena, hain zuzen.

Lanean 14 hiztunen erabilerak hartu ditugu kontuan. Aurretik aipatutako hiztun banaketaren arabera, hiztun osoen artean adibideetan agertzen den SM1, SM2, SM3, U1, U3, ZA1, ZA3, ZO2 sartzen dira eta hiztun erdien artean ARR1, ARR2, U2, ZA2, ZO1, U4 hiztunak. Datu jasotze erari dagokionez, bertan agertuko ditugun datuak bi eratako grabaketa motez jaso ditugu. Batetik, hiztunen erabilera arrunta eta askea erakusten diguten grabaketa libreak erabili ditugu. Grabaketa hauek taldeka nahiz bakarka eginiko elkarrizketek osatzen dituzte. Bestetik, galdera zuzenduak egiteko orduan lan honetan aztergai ditugun aditz kategorien, hau da, balentzia, tempus, modu eta numero kategorien erabilera kontuan hartzen dituen galdetegi batez baliatu gara. Galdetegiaren erabilerak bi egitasmo nagusi izan ditu. Batetik, beronen bitartez elkarrizketa askean agertzen ez diren formek hiztunen ezagutza pasiboan indarrean dirauten egiaztatu nahi izan dugu. Halaber, galdera zuzendu hauen bidez hiztunek beraien euskararen galtze edota errazte bilakabideak jasan dituzten formak konpentsatzeko darabiltzaten ordezeko usadioak azaleratu nahi izan ditugu.

Lan metodologiari dagozkion auzi hauek alde batera utzirik beraz, lan honen helburu zehatzen aurkezpena itzuli nahi dugu orain. Gorago esan legez, gure ikerketan hizkuntz-komunitateetan hizkuntza ahulduen erabileraren inguruan eginiko azterketa soziolinguistikoaren ondorioak kontuan hartzen ditugu. Orobat, Dresslerren (1972) eta Giacalone Ramaten (1983) ildotik,⁷ erakutsi nahi dugu desagertzeaz dauden hizkuntzetan ikus daitekeen erabileraren (*performance*) murrizteak hiztunek hizkuntza hori mintzatzeko duten gaitasuna (*competence*) murriztu egiten duela. Halaber, agertu nahi dugu hiztunen gaitasunaren murrizte horrek hizkuntzaren egitura linguistikoan isla zuzena duela, hizkuntza horretan hainbat egitura aldaketa linguistiko sortarazten dituelarik.

Lan honetan hizkuntzan gertatutako aldaketa linguistikoaren ikusketatik abiatuko gara hiztunek hizkuntzaren sistema osoaz baliatzeko duten ezintasuna konpentsatzeko bereganatu dituzten ordezeko baliabideak agertzeko nahian. Beraz, hiztun talde ezberdinen mintzaerak erkaturik, honako hau izango dugu artikuluan zehar aztergai ditugun auzi nagusiak agertzeko hurrenkera:

1. Lehenengo atalean, balentzia, tempus eta modu kategorien jokaera tradizionala eta honekin batera, hiztunen erabileraren erkaketatik idoki daitezkeen aldaketak erakutsiko ditugu.
2. Bigarren atalean, aldaketak ikusita, proposa daitezkeen galtze eta atxekitze hierarkiak azalduko ditugu.

(7) «Dorian affirms that semi-speakers have an out-standing passive competence. However, I do not think that complete understanding is a common feature of semi speakers (in my own experience I found that semi-speakers ignored many of the less usual lexical items); I would suggest that they suffer from lack of performance (which means little active usage of the language), and I would assume that in these cases lack of performance may result in decay of competence or in incomplete acquisition of competence» (Giacalone Ramat 1983: 503).

3. Eta amaitzeko hirugarren atalean, hierarkiek erakusten dizkiguten aldaketa-norabide ezberdinen aurkezpena egingo dugu.

1. Balentzia, tempus eta modu kategorien ohiko ereduak eta berauetan gertatutako aldaketak

1.1. Aditz inflexioaren egitura orokorra

Euskal aditzak bi taldeetan sar ditzakegu jokatzeko moduari dagokionez, aditz trinkoen taldean eta perifrastikoen taldean, hain zuzen. Aditz batzu, tartean laguntzaile arruntenak diren *izan*, **edin* (*izan* motakoak hemendik aurrera), **edun*, **ezan* eta *egin* (**edun* motakoak hemendik aurrera) aditzak sartzen direlarik, egitura trinkoak edo sintetikoak onartzen dituzte eta laguntzailerik gabe joka daitezke. Beste batzu aditz laguntzaile baten beharra dute eta beraz egitura perifrastikoez baliatzen dira jokatutak izan ahal izateko. Lehendabiziko taldekoek bakar bakarrik aspektu progresiboa duten indikatiboko orainaldiko, lehenaldiko eta alegiazko formetan eratzten dira trinko gisa. Gainerako aspektu eta tempusetan laguntzaile ezberdinez baliatu behar du, gainerako aditzekin erabiltzen den egitura perifrastiko berbera bereganatuz. Unitate bakarreko adizkiok edukin lexikoa duen aditz erroari atxekitako pertsona, tempus, modu eta numero kategorien markak daramatzate. Adizki moeta honek ez du aspektu markarik agerian.

Aditz perifrastikoak bi osagaiez eratzten dira. Lehendabiziko osagaiak, hau da, aditz nagusiak, edukin lexikoa izateaz landara, aspektu markak (aspektu ohikoarenak diren *-t(z)en* eta *-etan*, geroakoarenak diren *-ko* eta *-go*, eta burutuarenak diren *-tu* eta *-ø* markak) daramatza. Bigarren osagaia, bestalde, aditz laguntzailea dugu. Laguntzailearen erroari pertsona, numero, modu eta tempus markak atxekitzen zaizkio.

Euskal aditz trinko nahiz languntzaileen inflexioaren egitura orokorra ABS - tempusa / modua - erroa -DAT - modua - ERG - tempusa / modua da. Egitura honetan adizki guztietan agertu beharreko alde bakarra aditz erroa dugu. Gainerako morfemak, alegia, pertsona, tempus, modu nahiz numero kategoriak adierazten dituztenak, adierazpen beharren araberrako aukerako morfemak dira. Zenbait ikerlarik (Ortiz de Urbina 1986, Laka 1993) perpausean ABS den argumenturik dagoen kasuetan nahiz ez dagoenetan, euskal adizki jokatu guztietan ABS argumentuarekiko komunztadura beharrezkoa dela defendatzen du. Gure ustez, geroago xehekiago agertuko dugunez, euskal adizki guztietan ez dago ABSarekiko komunztaduraren beharrik. Are gehiago, aldarrikatu nahi dugu hirugarren pertsonak diren ABS argumentuekiko komunztadurarik ez dagoela euskal aditzaren inflexioan. Horretaz, tradizionalki NOR, NOR NORK, NOR NORI eta NOR NORI NORK deitu diren komunztadura ereduetan NOR osagaia hirugarren pertsonakoa denetan adizkian argumentu honekiko komunztadurarik ez duela proposatuko dugu.⁸

(8) Aurkezpen labur honetan ez gara 3. pertsonak diren ABS argumentuekiko komunztadurarik eza aldarrikatzeko arrazoietan luzatuko. Dena dela, argitu nahi dugu aldarrikapen hau forma hauen adierazpen morfologikoan, erabilera linguistikoan, eta bereziki, komunztadura eredu ezberdinek HMBn nahiz beste euskalki batzuetan jasan duten aldaketa bilakabidean oinarriturik dagoela. Auzi honen azalpena beste aurkezpen zehatzago batean agertzeko asmoa dugu.

1.2. Balentzia kategoriaren eredu tradizionala

1.2.1. Aditzaren argumentuekiko komunztaduraren adierazpen morfologikoa

Euskara perpausean dauden argumentuen zeregina morfologikoki adierazten duen hizkuntzen artean kokatzen da. Izenaren kasu sisteman argumentuen zeregin semantikoa marka morfologiko ezberdinen bitartez ematen da aditzera. Aditz inflexioan zeregin berori aditz erroari lotutako pertsona komunztadura morfemen forma ezberdinez eta batik bat, morfema hauek inflexioan duten kokagune kontrajarriez erakusten da.

Euskal aditzak hiru argumentu ezberdinekiko komunztadura onets dezake, egilea, pazientea eta erreferentearen errol semantikoa duten argumentuekin, hain zuzen. Izenaren kasu sisteman ekintzaren egile errola eta paziente errola bereizteko egileak diren argumentuek kasu ergatiboa (ERG) eramaten dute eta argumentu pazienteek kasu absolutiboa (ABS). Horrezaz gain, erreferente zeregin semantikoa duten argumentuek datibo kasuaren (DAT) bidez ematen dira aditzera. Kasu gramatikak hauek morfema ezberdinen bitartez adierazten dira: *-k* morfemak islatzen du kasu ERGa, *-(r)i* morfemak DATA eta *-ø* morfemak ABSa.

Hizkera zenbaiten erabilera salbuespen direlarik,⁹ orohar egitura tradizionalan perpausean ERG, DAT edo, gure analisiaren arabera, 1. eta 2. pertsonako ABS argumentua den izen sintagmarik agertzekotan, aditz inflexioan izen sintagma horrekiko komunztadura adieraztea ezinbestekoa da. Aurretik esan legez, aditz sintagman argumentu hauekiko komunztadura egitura trinkoaren aditz erroari eta egitura perifrastikoaren laguntzailearen erroari atxekitako pertsona komunztadura morfemen bidez agertzen da. Argumentu ezberdinekiko komunztaduraren arteko oposaketa morfemen forma foniko ezberdinez, eta batez ere, morfema hauek erroarekiko duten kokagune ezberdinaren bitartez islatzen da. Ondoren datorren diagramak komunztadura marka hauen forma eta adizkian duten ohiko hurrenkera erakusten digu:

(1)	ABS.	DAT.	ERG.
1	sn-	(-ts/-ki-) -t-	-t
2s	j, ø	-k/-n-	-k/ -n
3s		-a/o-	-(a/o) ø
1p	g-	-gu-	-gu
2s	z-	-zu-	-zu ¹⁰
2p	z-	-zu-	-zu
3p		-ø-	-ø

Diagramak aurkezpeneko hurrengo atalak, eta orokorrean euskal aditzaren egitura osoa ulertzeko argitu beharreko auzi zenbait agertarazten digu. Arazo hauetako gehienak azalpen zehatzak izan dituzte aditzaren inguruko literaturan. Honegatik,

(9) Ekialdeko euskalkietan arruntak dira DATarekiko komunztadurarik gabeko egiturak.

(10) Ohar gaitezkeenez, bigarren pertsona singularrak diren hitanoko eta zukako formak singularrezko eta pluralezko taldetan banaturik agertu ditugu. Zukako formak egungo euskara estandarrean semantikoki singularreko bigarren pertsonako formak badira ere, sistema zaharrago batean (Lakarra 1986: 650), eta baita gaur egungo hizkera batzuetan ere —HMBn bederen— duen nortasun plurala forma hauen adierazpen morfologikoan islatzen da. Zukako formok, singularrekoetatik aldentuz, pluraltzailleak diren *-z*, *-it-* eta *-(t)e* markak eramaten ohi dituzte. Honegatik azalpen morfologikoan pluraleko formen artean kokatzea hobetsi dugu.

auzi bakoitza azaltzerakoan lan hau bere osotasunean ulertzeko behar diren neurriko azalpenak eta, batez ere, gure azterketan onartuko ditugun azalpenen agerpen laburtua ematera mugatuko gara.

Hasteko, (1)eko diagramak pertsona komunztadura marken ohiko hurrenkera erakusten ditu. ABSarekiko komunztadura markak lehendabiziko lekuan agertzen dira. Erroaren ostean, eta beti gainerako pertsona komunztadura markekiko azkenengo lekuan, ERGarekiko komunztadura adierazten dutenak dira. Azkenez, erroaren ondoren ere, eta beti, ERG marka dagoen kasuetan, honekiko komunztadura markak baino aurrerago, DATarekikoak izaten ditugu.

Ohiko eredu hau baina, ez da bere osotasunean eta salbuespenik gabe betetzen euskal inflexioaren sistema osoan. Zenbait forma eredu honetatik aldentzen dira proposaturiko hurrenkera hautsiz. Honakoetan argumentu ERGarekiko komunztadura adierazten duten markak ABS marken ohiko lekuan eta forman agertzen zaizkigu. Lakak (1993) fenomeno hau izendatzeko duen erari jarraituz, *ergatiboaren toki-aldaketa* (*Ergative Displacement*) deituko dugu. Adizkiaren balentzia eta tempus ezaugarrien araberrako hiru baldintza bete behar dira ergatiboaren toki-aldaketa gerta dadin. Hasteko, aditz ergatibodunekin, hau da, subjeto ergatiboduna dutenekin, baizik ez da gertatzen. Honakoetan ere soil soilik perpausean 3. pertsona den ABS argumentua dagoen kasuetan azaltzen zaigu fenomeno hau. Azkenez, ergatiboaren toki-aldatzea iraganeko eta alegiazko tempusetan baino ez dela azaltzen argitu behar da. Gainerako kasuetan ez dago marken hurrenkera aldaketarik. Datozen perpausetako adizkiek lehendabiziko baldintza biak betetzen dituzte eta tempus ezberdinak izateagatik bereizten dira:

(2)	i.	Goizean	janaria	egin	d-o-t (dot)
			janaria-ABS	or-*	edun-1ERG
	ii.	Atzo	janaria	egin	n-e-u-an / n-e-ba-n (neuan/neban)
			janaria-ABS	1ERG-irag-*	edun-irag
	iii.	Biar	janaria	egin-go	n-e-u-n-ke (neunke)
			janaria-ABS	1ERG-irag-*	edun-irag-MOD

Ikus daitekeenez, (2i) perpauseko adizkiak, oraineko tempusa izanik, aditz inflexioan arrunta den morfema hurrenkera du. Iraganeko eta alegiazko tempusa duten (2ii) eta (2iii) adibideetako adizkiek, berriz, ergatiboaren toki-aldatzea jasan dute. Ohiko eredutik urruntzen diren egitura hauek oso ikuspegi ezberdinetatik begiratu-tako azalpenak izan dituzte orain arte. Gure ustez, Ortiz de Urbinak (1986) *split ergativity* fenomeno gisa, Lakak (1993) *Ergative Displacement* bezala eta Gómezek (1994) ikuspegi historiko batetik hurrenkera aldaketa hau azaltzeko aurkezten dizkiguten azalpenetan forma hauen aparteko jokaera ulertzeko ekarri bereziki interesgarriak daude. Lan honen helburuetatik aldentzen da azaltzeko bide guzti hauen aurkezpen zehatza. Dena dela, argitu nahi dugu, aipatutako azken lan bietako proposamenekin bat gatozelarik, adizki hauen lehendabiziko lekuan agertzen zaizkigun morfemak ERG argumentuarekiko komunztadura adierazletzat izango ditugula.

(1)eko diagramarekin jarraituz, 3. pertsonako ABS argumentuen adierazpen morfologikoaren auzian sartzen gara. Lan honetan, beste ikerlari zenbaitekin bat eginez

(bereziki Trask 1977, Laka 1988, 1993, Gómez 1994), tradizionalki ABS hirugarren pertsona komunztadura markatzen hartu diren *d-*, *z-*, *l-* eta *b-* markak tempus eta modu kategorien adierazleak direla onartuko dugu.¹¹ Izan ere, inflexioaren egitura orokorrari eginiko sarreran eta diagraman bertan aurreratu dugunez, 3. pertsonako ABS argumentuekiko komunztadurarik ez dagoela uste dugu.

(1)eko diagraman datibo marken alboan agertu dugun bezala, bizkaierazko aditz inflexio sisteman DATarekiko komunztadura pertsona markei kasu ugartan datiboaren aurreratzailatzat har daitezkeen markak eransten zaizkie. Aditz inakusatiboari DAT argumentuekiko komunztadura markei *-ki-* datibo-aurreratzailea den marka atxekitzen zaie (*jake*, *jakie* (j-a-ki-e), *naxako* (n-atxa-ki-o)). Aditz iragankor eta inergatiboekin erabili ohi den datibo-aurreratzailea *-ts-* marka da (*deutset* (d-eu-ts-e-t), *deutzut* (d-eu-ts-zu-t), *deuts* (d-eu-ts-ø)).¹²

(11) Ikerlari zenbaitek (bereziki Trask 1977, Laka 1988, 1993, Gómez 1994) marka hauen jatorria eta tempus nahiz moduen arabera duten banaketa gainerako pertsonetikiko komunztadura markek dutenarekin erkatuz marka hauen zeregin morfologikoaren berranalisi baten beharra dugula erakutsi dute. Bereziki gainerako pertsona marketatik aldetzen duen hiru ezaugarri nagusik iradokitzen du marka hauek euskal aditzaren sisteman gainerako pertsona marketatik aldetzen den zeregin morfologikoa dute¹³ edo izan duela behintzat. Batetik, gainerako pertsonetikiko markak tempus eta modu ezberdinen arabera aldagabe mantentzen diren bitartean, ABS 3. pertsonadun adizkiei atxikitako *d-*, *z-*, *l-* eta *b-* markek tempus eta moduen arabera banaketa osagarria erakusten dute: *d-* aurrizkia orainaldiko formatan agertzen da. Bizkaierazko *ø-* eta gainerako euskalkietako *z-* iraganaldiko formatan soilik azaltzen da. *l-*aurrizkia alegiazko formatan eta *b-* aginterazko moduetan. Formari dagokionez ere, pertsona komunztadura markak balira islatzen duten izen sintagmekiko lotura fonologikoa izan behar luke dela dirudi. Kasu honetan, ordea, gainerako pertsona markek dagozkien izenordainekin erabateko lotura erakusten duten bitartean, hirugarren pertsonatzat hartu izan diren marka hauek ezin dira hirugarren pertsonari dagozkion izenordainetatik eratorriak izan. Ez dute 3. pertsona izenordain ezta erakusleekin antza fonologikorik erakusten. Horrezaz landara, Lakak (1993) ohartarazi bezala, gainerako pertsona markek singularrean eta pluraleran marka ezberdinak erakusten dituzten bitartean (*n/da* vs. *g*; *b/ø* vs. *z*), forma hauek aldagabe mantentzen dira numero ezberdinak dituzten kasuetan. Gainerako pertsona markekiko ezberdintasun hauek eta bereziki marka hauek tempus zein modu ezberdinen arabera duten banaketak aski argi erakusten du, gure ustez, marka hauek tempus eta modu markatzen hartu behar ditugula. Gainera, beste hizkuntza batzuetan hirugarren pertsonak duten ezaugarri bertsuak izateak eta hauen inguruko ikerketek tempus eta modu ezaugarritzat hartzeak hipotesi hau indartzen duela uste dugu. Georgiera berrian, esaterako, ABS hirugarren pertsona duten formek ere *-a/-es* atzizkia dute iraganeko adizkietan (aoristoa eta inperfektua), *-s/-en* ez-iraganekoetan (oraina, optatiboa, perfektua, e.a.) eta *-n/ed* forma berezi batzuetan. Boeder-ek (1979) ere, Oniani-k (1978) emandako azalpena ontzat hartuz, forma hauek sinkronikoki duten tempus eta moduen adierazleak izan daitezkeela onartzen du: «The fact that the 3rd person suffixes depend on tense and mood (*-a/es* in the past tenses (aorist and imperfect), *-s/-en* in the non-past tenses (present, optative, perfect, etc.), *-n/ed* in some special formations) shows that, historically, the distribution of the formants cannot be the original one, because one expects that suffixes depend only on the features of the noun phrases they refer to. We do know the prehistory of these suffixes, but one may agree with Oniani (1978), who comes to the conclusion that the 3rd person suffixes historically must have been exponents of the categories they synchronically depend on (tense, tense system, mood, etc), although this leaves the absence of these suffixes in the 1st/2nd person unexplained.» (Boeder 1979: 450). Boeder-ek berak aipatu bezala, azalpen honekin batera lehendabiziko eta bigarren pertsonetako marka hauen ezabaketa azaldu behar dugu (ik. euskararen lehendabiziko eta bigarren pertsonen kasuari dagokionez, Gómezek eta Sainzek (1995) ematen duten azalpena).

(12) Geroago, aditz moetak azaltzerakoan, aditz inakusatibo, iragankor eta inergatiboaren arteko ezberdintasunak agertuko ditugu.

Egitura tradizionalen marka hauen agerpena adizkiaren moduak baldintzatua da. *-ts-* eta *-ki-* datibo-aurretzaileak indikatiboko eta baldinkerako formetan baizik ez dira agertzen. Aginterako, subjuntiboko eta ahalerako adizkietan, berriz, ez da izaten datibo-aurretzailearik. Azken modu hauetan DAT pertsona markak soilik azaltzen zaizkigu. Konpara ditzagun datozen esaldiok ezberdintasun honen adibide:

- (3) i. amari emon d-eu-ts-o-t (deutsot) etxea
 ama-DAT or-*edun-DAT aurre-3DAT-1ERG etxea-ABS
 ii. amari emon n-eu-n-ts-o-n (neuntson) etxea
 ama-DAT 1ERG-*edun-irag-DATAurre-3DAT-irag etxea-ABS
 iii. amari emon-go n-eu-s-ke-o (neuskio) etxea
 ama-DAT 1ERG-*edun-DATAurre-MOD—3DAT etxea-ABS
- (4) i. amari emon da-(g)i-o-da-n (daiodan) (eskatu daust)
 ama-DAT or-egin-3DAT-1ERG-konp
 ii. amari emon n-e-i-n-ke-o (neinkio)
 ama-DAT 1ERG-irag-egin—irag-MOD-3DAT
 iii. amari emon b-e-i-t (beit)
 ama-DAT MOD-?-egin-1DAT

(3)ko adibideetako adizkiek, indikatibokoak (ik. 3i, ii) eta baldinkerakoak (ik. 3iii) izanik, datibo-aurretzaileak daramatzate. (4)eko adibideetan agerturiko subjuntiboko (ik. 4i), ahalerako (ik. 4ii) eta aginterako (ik. 4iii) adizkiek, ordea, datiboarekiko pertsona komuntadura marken aurrean ez dute adierazle berezirik.

Diagramaren azalpenarekin amaitzeko, ohiko deskribapenetan (Azkue 1926: 555) bigarren eta hirugarren pertsona pluralekiko pertsona komuntadura marka gisa aztertu diren *-z*, *it*, eta *-(t)e* markak ez ditugula pertsona markatzat hartzen agertu nahi dugu. ABSak diren argumentuen pluraltasuna adierazten duten *-z* (ABS subjektua denetan: *gatoz*, *dabiltza* eta objektua denetan (*daudez* (dituzte) *zindudazan* (zintuztedan), *jatzuz* (zaizkizu)) eta *-it-* pluralgileak (hau bakar bakarrik ABS argumentua objektua denetan: *ditugu*, *gaitu*, *banitu*) nahiz ABS, ERG edo DAT diren argumentuen pluraltasuna adieraz dezakeen *-(t)e* marka (*zaree* (zarete), *zagoze* (zaudete) /*dozue* (duzue), *daude* (dute) /*jake* (zaie), *deutse* (die) pluraltzailatzat izango ditugu lan honetan, ez pertsona komuntadura markatzat.¹³

(13) Gainerako pertsona komuntadura marketatik aldentzen duten ezaugarrietan oinarritutako zenbait arrazoi dugu bereziketa hau proposatzeko. Hasteko marka hauek ez dute pertsona komuntadura markek inflexio egituraren leku bera izaten (bizkaieraz esaterako ABS argumentuaren pluraltasuna adierazten ohi duen *-z* marka adizkiaren azken lekuan joaten ohi da, ABS pertsona komuntadura markak lehendabizikoan doazen bitartean). Bigarrenez, pluralgile hauek inflexio egituraren leku ezberdinetan ager daitezkeen bitartean, pertsona komuntadura markek adierazten duten kasuaren arabera leku finkoa ohi dute. Hirugarrenez, pluralgileak bereizten dira pertsona komuntadura marketatik forma ezberdina dutelako aditz moeta ezberdinekin (*ditu* vs. *darozal* / *dabiltza* vs. *dagoz*). Ez dute gainera, forma foniko antzekoa edo berbera kasu gramatikal guztiak adierazteko pertsona markek duten bezala *-(t)e*-k kasu gramatikal guztien pluraltasuna adieraz badezake ere, *-it-* eta *-z*-ek bakarrik ABS argumentuaren pluraltasuna ager dezakete). Hizkuntz aldaketaren iturriak gogoan harturik, bestalde, pertsona marketatik independenteki jokatzen dutela ikus daiteke. Izan ere, geroago HMBren

1.2.2. Euskal aditz sistemaren komunztadura ereduak

Aditzaren argumentuekiko komunztadurek adizkietan duten adierazpen morfolo-
gikoa agertu ondoren, euskal aditzek har ditzaketen komunztadura eredu-
an aurkezpenari lotu nahi gatzazkio. Gorago esan bezala, euskal aditzak ABSa, ERGa eta
DATA diren argumentuekiko komunztadura markak har ditzake. Aditzek, beti ere
agertuko ditugun baldintza semantikoez ezarritako mugak gogoan izanik, bost ba-
lantzia edo komunztadura eredu ezberdin har ditzakete:

1. Zenbait aditzek ABS den argumentuarekiko komunztadura baizik ez dute
hartzen. Tradizionalki aditz hauek *NOR aditzak* deitu izan dira (*joan, etorri, izan,*
ibili,...). Datozen adibideok erakusten digute egitura trinkoan (5 i) nahiz perifrasti-
koan (5 ii, iii) komunztadura eredu honek duen gauzatze morfolo-
gikoa:

- (5) i. Gaur semea menditik d-a-tor (dator)
          semea-ABS   or-or-etorri
ii. (Ni) aita(ren)gana joan n-ei-ke (neike)
      (ni-ABS)   1ABS-*edin-MOD
iii. (Gu) etxera hurbilduko g-a-ra (gara)
      (gu-ABS),   1pABS-izan-pl.

2. Beste aditz batzuk argumentu ABSarekiko eta DATarekiko komunztadura har-
tzen dute. Hauek *NOR NORI aditzak* ditugu.

NOR NORI aditzen artean DATarekiko komunztaduraren beharrezkotasunaren
arabera bi talde ezberdin bereizi behar dira. Alde batetik, aditz zenbaitek jokatuak
izan ahal izateko ezinbesteko dute DAT argumentuarekiko komunztadura. Aditz hauek
semantikoki erreferente errola beharrezko duten aditzak ditugu (*gustatu, bururatu,...*):

- (6) i. (niri) etxea gustatzen j-a-t/z-ai-t (jat/zait)
      (ni-DAT) etxea-ABS   or-izan-1DAT
ii. *(ni) gustatzen n-aiz (naiz)
      (ni-ABS)   1ABS-izan

Beste aditz batzuentzat, berriz, DATarekiko komunztadura aukerakoa da. Aditz
hauek NOR aditz gisa nahiz NOR NORI aditz gisa jokatuak izan daitezke. Erreferen-
tearen errol semantikoa sartu nahi den kasuetan perpausean DAT argumentua eta
adizkiari honekiko komunztadura adierazlea eranstean zaio. Ez dute baina, DAT argu-
mentuaren beharrik jokatuak izan ahal izateko (*joan, etorri, burbildu,...*):

- (7) i. a. Gaur semea (guri) menditik etorri j-a-ku/z-ai-gu (jaku/zaigu)
          semea-ABS (gu-DAT)   or-izan-1.pDAT
      b. Gaur semea menditik etorri d-a
          semea-ABS   or-izan

---

aldaketak agertzerakoan ikusiko dugunez, nahiz eta pertsona komunztadura markarik ez agertu adiz-
kian, pluralgilea hauek agertzen dakizkiguke (ik. (22)ko adibidea: *Zure amak eran n-au-θ-z (nauz) kafie*
eta tostadak).

- ii. a. Semea aitari joan d-a-ki-o-n (dakion) eskatu deutso
semea-ABS aita-DAT or-izan-DATAurre-konp
b. Semea aita(ren)gana joan da-it-en/da-di-n (daiten/dain) eskatu deutso
semea-ABS aita-DIR or-*edin-kop
- iii. a. (Ni) urbildu n-i-n-txa-(k)i-o-n (nintxakion) aita-ri
(ni-ABS) 1ABS-ira-irag-izan-DATAurre-irag aita-DAT
b. Ni urbildu n-i-n-tz-en aita(ren)gana
ni-ABS 1ABS-irag-irag-izan-irag aita-DIR

3. Zenbait aditzek ERGarekiko eta ABSarekiko komunztadurak hartzen ditu. Hauek NOR NORK *aditzak* dira (*ikusi, eroan, maite...*).

- (8) i. Gaur goizean (nik zu) ikusi z-a-it-u-t (zaitut) merkatuan
(ni-ERG zu-ABS) 2ABS-or-pl-*edun-1.ERG
ii. (Zuk ni) etxera eroango n-i-n-du-ke-zu (nindukezu) kotxea euingo bazendu.
(zu-ERG ni-ABS) 1ABS-irag-irag-*edun-MOD-2ERG
iii. Leen (zuk gu) asko maite g-i-n-du-zu-za-n (ginduzuzan) baina orain gitxi.
(zu-ERG gu-ABS) 1pABS-irag-irag-*edun-2ERG-pl-irag

4. Aditz zenbaitek ez dute ABSarekiko komunztadurarik eta bakar bakarrik ERG den argumentuarekiko komunztadura dute. NORK *aditzak* ditugu hauek Lafittek (1978) 'deponente' deitzen zituenen artean ugarik komunztadura eredu hau hartzen dute (*iraun, irakin...*) eta baita gazteleratik sartu diren aditz mailegatu askok ere (*funtzionatu...*)

(9) i. Etxe orrek urte askotan iraun	d-au- $\emptyset$ /d-u- $\emptyset$ (dau/du) zutik.
etxe hori-ERG	or-*edun-3ERG
ii. Makinak funtzionatzen	d-au- $\emptyset$ /d-u- $\emptyset$ (dau/du)
makina-ERG	or-*edun-3ERG
iii. Odolak su barik irakiten	d-u- $\emptyset$ /d-u- $\emptyset$ (dau/du)
odola-ERG	or-*edun-3ERG

5. Azkenez, tradizionalki NOR/ZER NORI NORK *aditzak* deitu direnak ditugu. Aditz hauek deskribatzerakoan esan ohi da adizkiaren lehendabiziko osagaiak, alegia, ZERk, bakar bakarrik hirugarren pertsona izan daitekeen ABS argumentuarekiko komunztadura adierazten duela, bigarren osagaiak DAT den argumentuarekikoa eta hirugarrenak ERG den argumentuarekikoa. Lehen aurreratu bezala, gure ustez honako adizkietan ez dago ABSarekiko komunztadurarik. Horretaz, adizki hauetan bi pertsona komunztadura baizik ez dugu bereizten, DAT eta ERGarekikoa, hain zuzen. NORI NORK *aditzak* deituko ditugu hauek.

- (10) i. (Nik zuri) kotxea ekarri d-eu-ts-zu-t (deutsut) gaur.
(ni-ERG zu-DAT)kotxea-ABS or-*edun-DAT aurre-2DAT-1ERG
ii. (Berak berari) atzo ez eu-ts-o-n (eutsan) agurrik ere esan.
bera-ERG bera-DAT *edun-DATAurre-3DAT-irag agur-part
iii. (Guk berari) esango ba-g-eu-n-ts-o pentsetan dogune ederra emongo leuskegu.
(gu-ERG bera-DAT) konp-1ERG-*edun-irag-DATAurre-3DAT pentsetan duguna-ABS

Kasu gehienetan aditz talde berberak onartzen ditu azken komunztadura eredu biak. Badira aditzak, hala ere, komunztadura eredu bati baino ez dagozkionak eta ezin direnak komunztadura eredu birekin jokatuak izan. Aditz batzuk ez dute inoiz DAT argumentu batekiko komunztadura onartzen. Mota honetakoak ditugu datozen adibideetan agertzen diren *maite* eta *ezagutu* aditzak.

- (11) i. Leen (zuk gu) asko maite/ezagutzen g-i-n-du-zu-z-an baina orain gitxi.
 (zu-ERG gu-ABS) 1pABS-*edun-2ERG-pl-irag
 ii. *Leen (zuk guri) etxea maite /ezagutu z-eu-n-s-ku-z-an baina orain gitxi.
 (zu-ERG gu-DAT) etxea-ABS 2ERG-*edun-irag-DATAurre-2pDAT-pl-irag

Beste batzuk, berriz, DATarekiko komunztadura beharrezko dute edo tradizional-ki behintzat beharrezko izan dute. Aditz hauek ez dira inoiz NOR NORK saileko laguntzaileez baliatzen (*eldu* (*hartu*-ren zentzuaz) *eutsi*, *irautsi*, *eritsi*, *ekin*, *eman*).

- (12) i. (Nik) eutsi n-e-u-ts-o-n (neutsan) sokari
 1ERG-irag-*edun-DATAurre-3DAT-irag soka-DAT
 ii. *(Nik) eutsi n-e-u-an/neban soka
 (ni-ERG) 1ERG-irag-*edun-irag soka-ABS

Aditz mota ezberdinetan agertutako adibideetan ikus daitekeenez, aditz perifrastikoetan erabili beharreko laguntzaileen aukeraketa erabat dago loturik aipatu komunztadura eredu ezberdinekin. NOR eta NOR NORI komunztadura eredu hartzen dituzten aditzek, *izan* moetako laguntzaileak hartzen dituzte egitura perifrastikoe-tan jokatuak izateko orduan¹⁴ NOR NORK eta NORI NORK komunztadura ereduak hartzen dituztenek, berriz, *edun moetako laguntzaileak hartzen dituzte.¹⁵

1.2.3. *Balentzia eredu ergatiboa*

Euskal aditza aztertu duten ikerlarien artean aditzaren balentzia sistemak eredu ergatiboari jarraikitzen zaizkiola aldarrikatu da. Aditzen artean iragankor / iragan-gaitz aditz bereizketa kontuan harturik, eredu ergatibo arruntenetan ohikoa denez, aditz iragankorren objektuak eta iragangaitzen subjektuak ABS kasuaren bidez adierazten direla eta aditz iragankorren subjektuak, aurrekoetatik bereiziz, ERG kasuaren bidez azaltzen direla proposatu da.¹⁶ Euskal aditzean bereizi diren komunztadura

(14) Geroago modu kategoriaz mintzatzerakoan xehekiago agertuko dugunez, *izan* eta *edun laguntzaile motaren barnean sartu ditugun aditz laguntzaileak modu ezberdinen arabera erabilera osagarria dute. Bizkaieraz indikatiboko eta baldinkerako adizkiek *izan* eta *edun laguntzaileak hartzen dituzte. Ahalerako, subjuntiboko eta aginterako modukoak eratzekoan, berriz, *edin eta *egin* laguntzaileak erabiliak dira.

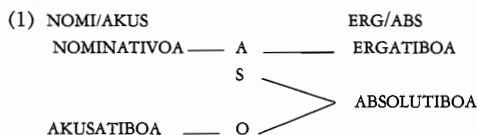
(15) Tradizionalki NOR NORI NORK komunztadura eredu bizkaierak darabilen laguntzailea *eutsi* laguntzailea dela esan ohi da (Azkue 1926). Lan honetan, ostera, komunztadura eredu hau azaltzerakoan *edun laguntzaileaz gehi datiboaren aurretzaile den *-ts-* markaz osaturiko formatzat aztertuko ditugu.

(16) Eredu nominatibo/akusatibo eta ergatibo/absolutiboaren arteko ezberdintasuna ikusteko (1)eko diagramari jarrai diezaiokegu. Eredu bi hauetan aditz iragankorren eta iragangaitzak jokaera morfologiko guztiz banandua ohi dute. (1)ean ikus dezakezen bezala, eredu nominatibo akusatiboan aditz iragankorren subjektuak (A) eta iragangaitzen subjektuak (S) berdin adierazten dira, orokorki $-\theta$

ereduak gogoan izanik, bestalde, aditz iragangaitzek NOR eta NOR NORI komunztadura ereduak eta iragankorrek NOR NORK eta NOR NORI NORK komunztadura ereduak har ditzaketela defendatu da. Aldi berean, lehen komunztadura aukeraketa eta aditz laguntzaileen artean adierazi dugun lotura gogoan harturik, aditz iragangaitzek *izan* moetakoa laguntzaileak eta iragankorrek *edun moetakoa hartzen ditzutela proposatu da.

Aitzitik, Levinek (1983), Perlmutterrek (1978) proposaturiko aditz banaketari jarraituz,¹⁷ erakutsi duen bezala, euskal aditzen artean jokaera morfologiko eta sintaktiko ezberdina duten hiru aditz mota bereiz daitezke, aditz iragankorrak, iragangaitz inergatiboak eta iragangaitz inakusatiboak, hain zuzen. Ikerlari honek erakusten digu aditz iragangaitzen artean sartzen diren euskal aditzek ez dutela jokaera morfologiko bateratua. Aditz iragangaitzen artean bereizten dituen inergatibo eta inakusatiboek komunztadura ereduak hartzerakoan nahiz laguntzaileenak

marka izaten dutelarik. Iragankorren objektuak (O), bestalde, orohar marka positibo baten bitartez adierazten dira subjuetatik bereziz. Sistema ergatiboan, ostera, aditz iragankorren subjektuak fonikoki markadunak dira, euskararen kasuan *-k* delarik marka ergatiboa. Aditz iragangaitzen subjektuak, bestalde, fonologikoki ez markadunak dira edo $\emptyset$ marka den absolutiboa daramate. Aditz iragankorren objektuak aditz iragangaitzen subjektuak bezala $\emptyset$ markaren bidez ematen dira aditzera. Beraz, eredu nominatibo/akusatiboan subjektu guztiak era berean adierazten dira eta objektuen adierazpen eratik bereizten dira. Eredu ergatibo/akusatiboan, aldiz, marken sinkretismoa aditz iragangaitzen subjuetaren eta iragankorren objektuen artean gertatzen da, aditz iragankorren subjektua bi hauetatik bereizten delarik.

(17) Iragankor /iragangaitz banaketak, Perlmutterrek (1978) erakutsi bezala, ez du hizkuntzetan zehar izan daitezkeen aditz mota semantiko guztien berri ematen. Ikerlari honen *Hipotesi Inakusatiboaren* arabera, munduko hizkuntzetan dauden aditz iragangaitzen artean bi mota semantiko ezberdinak bereiz daitezke, aditz *iragangaitz inergatiboak* eta *inakusatiboak* hain zuzen. Aditz mota biok, iragangaitzak izanik, argumentu bakar batekiko komunztadura dute beharrezko, aditz iragangaitzaren subjuetuaren zeregin morfo-sintaktikoa duenarekin, hain zuzen. Haien arteko ezberdintasuna, ordea, subjuetuaren izaera semantikoa datza. Aditz inergatiboen taldean sartzen ohi diren aditzek argumentu bakartzat semantikoki ekintzaren ardurua aktiboa duen egilea izaten dute. Aditz inakusatiboen subjektua, berriz, semantikoki pazientea den subjektua izaten da.

Perlmutterren (1978) eritzitan hizkuntzetan zehar aditz iragangaitzen artean bi azpisail semantiko ezberdin bereiz daitezke. Batetik, nahita eginiko ekintzak definitzen dituzten aditzak ditugu (*afaldu, bazkaldu, gosaldtu, irakin, lan egin, jolastu, berbalhitz egin, barre egin, galde egin*), mintzatzeko modu ezberdinak adierazten dituztenak (*oihukatu* edo *oihu egin*) edo animaliek eginiko zaratak (*zaunka egin...*) adierazten dituzten aditzak ditugu. Bestalde, nahigabe egiten diren zenbait gorputz prozesu deskribatzen dituztenak (*zurrunka egin, lo egin, negar egin*).

Inakusatiboan artean, bestalde, azpisail zenbait ezberdintzen du: mugimenduzko aditzak (*joan, etorri, ibili, itzuli, atara, sartu, eldu*); egoera aldatzen duten aditzak (*zabaldu, itxi, apurtu, busti, erre, il, amiatsu, banandu, atondu...*); erantzun emozionala adierazten duten aditzak (*beldurtu, nekatu, lasaitu, zorotu, aseratu, argitu, aspertu, aitzu...*); gertaera edo existentzia adierazten duten aditzak (*gertatu, egon, agertu, egoki...*), aditz aspektualak (*amaitu, asi*); eta bestelakoak (*ezkondu, arkaldu*).

aukeratzerakoan, oso jokaera ezberdina erakusten dute. Levinen (1983) *NOR aditzaren hipotesia* ren arabera, NOR motako aditz guztiek, alegia, deskribapen tradizioaletan iragangaitzen taldeko osagai bakartzat hartu direnek, aditz iragangaitz inakusati-boen azpitalde semantikoa baizik ez dute osatzen. Aditz mota honek subjeto pazientea den argumentua hartzen du eta ez du inoiz inergatibotasuna adierazten, hau da, beraien argumentu bakarra ez da inoiz subjeto egilea izaten.¹⁸ Aditz mota honekin erabiltzen den *izan* laguntzaileak pazientea den subjeto argumentuarekiko komunztadura baizik ez du onartzen.

NOR moetakoa aditzen mugatasun hau gogoan harturik beraz, semantikoki egilea den argumentu bakarreko aditzen, alegia, aditz iragangaitz inergatiboen gauzatze morfologikoa zehaztu beharrean gaude. Euskal aditz inergatibo guztiek gainerako aditz iragangaitzetatik bereizten dituzten bi ezaugarri nagusi dute. Lehendabizikoz, aditz hauek, iragankorrek bezala, kasu ERG duen subjetoa izaten dute. Bigarrenez, egitura perifrastikoetan jokatuak izan ahal izateko ere **edun* laguntzaileaz baliatzen dira. Aldiz, iragankorren jokaera morfologikotik urruntzen dituzten ezaugarriak ere badituzte.¹⁹ Izan ere, aditz inergatiboek adierazpen trinkoan nahiz perifrastikoan soilik gure analisisan ABSarekiko komunztadurarik ez duten adizkiez, hau da, ABS hirugarren pertsonadunez, era daitezke.²⁰ Aditz iragankorren ABS argumentua edozein pertsonakoa izan daitekeen bitartean, perpausean objektu zuzena den argumenturik onartzen ez duen aditz talde honek bakar bakarrik NORI NORK eta NORK komunztadura ereduez era daitezke.

Nabaria denez, euskararen kasuan iragankor/iragangaitz aditz banaketak aditzen arteko ezberdintasun semantikoak erabat ez islatzeaz landara, beraien jokaera morfologikoan dauden ezberdintasunak ere azaltzeke uzten ditu. Ez dirudi euskal aditzen lehendabiziko eta oinarrizko bereizketa perpausean objektu zuzenik izatean ala ez izatean datzanik. Euskaraz, hizkuntza aktiboak deitu izan direnetan bezala,²¹

(18) «The NOR verbs are drawn from a narrow semantic class: all the NOR verbs cited are patient single argument verbs. The only example I have found of an NOR verb that would be considered an agent single argument verb is *mintzatu* 'to speak'. Since a substantial part of the intransitive class consists of agent single argument verbs, their absence from the set of NOR verbs emphasizes that the NOR class is not an intransitive class in the traditional sense.» (Levin 1983: 312).

(19) Ortiz de Urbina kontrako iritzia agertzen du. Ikerlari honek (1986) aditz inergatiboek iragankorrek bezala jokatzeko dutela aldarrikatzen du. Bere ustez **edun* laguntzaile (iragankorra bere hitzetan) erabiltzeko (Ortiz de Urbina 1986: 45-6) eta bereziki hirugarren pertsonetikiko komunztadura markatzaletan jartzen dituen *d-*, *z-*, *l-*, adizkian agertzeko perpausean ezin ager daitezkeen argumentu izun batekiko komunztadura adierazten du: «Thus, it is not that the absolutive marker is present because *edun* is used, but rather the opposite: *edun* appears because there are two markers, one of them empty, required by these verbs, since synthetic forms conjugated without the help of the auxiliary still include the absolute marker.» (Ortiz de Urbina 1986: 45, 21 oharrean).

(20) Datozen adibideok erakusten digute aditz inergatiboen erabileraren mugatasun hau:

i. etxeak iraungo du zutik	ii. *zuk ni iraungo nauzu zutik
etxea-ERG or-*edun-3ERG	zu-ERG ni-ABS 1ABS-or-*edun-2ERG

(21) Honela definitzen du Klimovek hizkuntza aktiboan eta inergatiboan arteko bereizketa: «Verbs in ergative languages are classified, as generally accepted, into transitive and intransitive classes. Thus, they have a rather distinct subject or object orientation, just as in the nominative system. On the other hand, the transitivity/intransitivity opposition has no significance at all in the active system. In the latter, verbs are classified into active (i.e. verbs of action) and stative (i.e. verbs of state).» (Klimov 1979: 329).

aditzak ekintza aktiboa ala estatikoa adierazteak baldintzatzen du aditzen arteko oinarritzko bereizketa. Bereizketa honen arabera, aditz aktiboak estatiko edo egonkorretatik ezberdintzen dira. Lehendabiziko taldekoek beti subjeto ERGa hartzen dute eta *edun motako laguntzaileez eratuak dira. Bigarrenek, bestalde, subjeto ABSa eta *izan* motako laguntzailea dituzte.

Salbuespenak albuespen, ondoko eskeman agerturiko osagarritasunak proposa daitezke erakutsi ditugun komunztadura ereduak, aditz motak eta laguntzaileen aukeraketak batera kontuan hartuz:

(13) Ergatibodunak	Iragankorrak	(NOR) NORK	* <i>edun</i>
		NORI NORK	
	Inergatiboak	NORK	* <i>edun</i>
		NORI NORK	
Ergatibogabeak	Inakusatiboak	NOR	<i>izan</i>
		(NOR) NORI	

Orohar beraz, euskal aditzak jokaera morfologikoaren arabera bi talde nagusitan bana daitezke, *aditz ergatibodunen* taldea (edo NORK aditzak) eta *ergatibogabeen* taldea (edo NOR aditzak), hain zuzen. Batetik, aditz ergatibodunek deituko ditugun kasu ergatiboa duen subjeto argumentuarekiko komunztadura dute eta egitura perifrastikoak eratzerakoan *edun motako laguntzaileak hartzen dituzte. Aditz ergatibodunen artean sartzen dira aditz iragankorrak eta inergatiboak. Lehendabizikoek NORK, NOR NORK eta NORI NORK komunztadura ereduak har ditzaketen bitartean, bigarrenak NORK eta NOR NORI komunztadura ereduak baizik ezin dituzte hartu. Bestetik, aditz ergatibogabeek, hau da, inakusatiboek, kasu absolutiboa duen subjeto argumentuekiko komunztadura dute eta beti *izan* motako laguntzaileez baliatzen dira. Hauek NOR eta NOR NORI komunztadura ereduak har ditzakete.

1.3. Balentzia kategorian gertatutako aldaketak

Kategoria honetan gertatutako aldaketen azalpenari ekin aurretik, HMBren hiztun talde guztiak balentzia kategorian agertu dugun oinarritzko aditz bereizketari eutsi diotela azpimarratu behar da. Aditz ergatibodunen eta ergatibogabeen arteko bereizketak ez du jasan orohar aldaketa sistematiko aipagarririk.²²

Komunztadura ereduaren sisteman, aitzitik, sistema osoaren berrantolaketa dakarten murrizketa garrantzitsuak gertatu dira hizkera honetan. Orobat, balentzia eredu

(22) Azpimarratu behar da, baina, Ortiz de Urbinak (1986) euskara orokorraren azterketan ohar-tarazi bezala, hizkera honetan gazteleratik sartzen diren aditz iragangaitz mailegatuaren artean NORK komunztadura zabaltzeko joera handia ikus daitekeela. Beste hizkuntza ergatibo zenbaitetan ere, georgieran esaterako, ikusten dugu Dixonek (1979: 77) *ergatibitate hedatua* (*extended ergative*) deitutako fenomeno hau. Boederrek (1979: 466) erakutsi bezala, hizkuntza ez kartvelikoaren ondoan bizi diren dialekto kartvelikoetan eta, bereziki, georgiera ezagutza murrizta duen jendearen artean gertatzen da joera hau (Boeder 1979: 466-468). Ikerlari honen ustetan aldaketa honek eredu ergatibotik eredu akusatiborako aldatzeko ibilbidea erakusten digu —kasu honetan eredu nominatibo-akusatibo arruntetan ez bezala subjeto guztiak marka positibo batez markatzen badira ere—. Espero daitekeenez, subjeto guztiak era berean markatzerako joera hau aditz inergatiboetatik hasi eta gainerako iragan-gaitzera hedatzen da (Plank 1985: 273).

ergatiboaren hausketa gertatu da, hiztun guztien erabileretan eredu honen ordez hiru bidetako (3-way) balentzia ereduazabaldudelarik.²³

Komunztadura ereduaren sistemaren murrizketari dagokionez, argumentu bakar batekiko komunztadura duten formak, alegia, NOR (*naz, zara, da,...*), NORI (*jat, jatzu, jako...*) eta NORK adizkiak (*dot dozu, dogu...*), hoberen mantentzen direnak dira. Komunztadura eredu konplexuagoen artean, NOR NORI eta NOR NORK komunztadura ereduaren ia erabateko galtzea dago eta NORI NORK ereduak indarrean mantentzen den bakarra.

Komunztadura ereduak banan banan harturik, aditz ergatibogabeek hartzen dituzten ereduaren artean ABSarekiko komunztadura baizik ez duten komunztadura eredudunak, alegia, NOR adizkiak, forman eta erabileran sistema tradizionalari hoberen atxekitzen zaizkionak direla ikusten dugu. Nolanahi ere, atxekimendu hau beziki indikatiboko formetan gertatu dela azpimarratu behar da. Gainerako tempus eta moduetan, kategoria hauetaz mintzatzerakoan ikusiko dugun bezala, egitura berrantolatetarako erabatekoak izan dira.

NOR NORI adizkien bilakaerari dagokionez, euskara osoan arrunta denez, talde honen barnean bereizi ditugun aditz mota birekin, hau da, DAT argumentua beharrezko dutenekin nahiz aukeratu dutenekin, NORI formadun adizkiek baizik ez dira indarrean. Perpausean lehendabiziko eta bigarren pertsonak diren ABS argumentuak dauden kasuetan hiztun talde guztiek DATarekiko komunztadura erabiltzea baztertzen duten ordezko erabilera zenbait darabilte. Mugimenduko aditzen artean esaterako, itzultzeko eman genizkien esaldietan agertzen den DAT sintagmaren ordez *nogana* (norenkana) edo *noren albora* egituraz osaturiko izen sintagma eta aditz sintagman komunztadura bakuneko NOR adizkiak erabiltzeko joera zabalduta. Datozen adibideok argiro erakusten digute joera hau talde ezberdinetako hiztunen erabileretan:

- (14) i. gu egundo ez   g-i-n-txe-z-en alboratu izkoagana (ZA1)
                           gu-ABS   1pABS-irag-irag-izan-pl-irag
                           ‘Nosotros nunca nos acercamos al toro’
 ii. juntau   n-i-n-tz-en beraiengana (SM2)
   1ABS-irag-irag-izan-irag
                           ‘Me acerque a ellos’

(23) Hiru bidetako (3-way) ereduak, izenak berak adierazten duenez, aurrerago aipatutako A, S eta O funtzioak (ik. 16.oharra) hiru marka ezberdinez adierazten ditu. 16. oharrean azaldu ditugun eredu nominatibo/akusatibo eta ergatibo/absolutibotik aldentzen dituen ezaugarriak ikusteko (2)ko diagramari jarrai diezaiokegu:

(2)	A	S	O
NOM/AKUS	NOM	NOM	AKUS
ERG/ABS	ERG	ABS	ABS
3-WAY	ERG	ABS	AKUS

Diagraman ikus daitekeenez, eredu honetan funtzio guztiak ezberdin adierazten dira. Euskararen kasuan eredu hau betetzen denean aditz iragankor eta inergatiboen subjektuak (A funtzioa duena) ERG kasua daramate; aditz inakusatiboaren subjektuak (S funtzioa duena) ABS eta aditz iragankorren objektuak (O funtzioa dutenak) ohiko DAT markak. Azken hauek DATetik bereizteko batetik, eta bestetik eredu nominatiboetan bezalako zeregina dutela, hau da, objektuak marka positibo batez adieraztearena, islatzeko akusatiboak (AKUS) deitzea hobetsi dugu.

- iii. arrimau d-a-it-e-la bere albora (SM1)
 or-*edin-pl-konp
 'Que se le acerquen'

NORI argumentuarekiko komunztadura baizik ez duten adizkien erabilera ere ez da guztiz homogenea hiztun talde guztien usadioetan. Hiztun talde ezberdinen erabilerak erkatzerakoan DATarekiko komunztadura beharrezkotasunaren arabera erabilera ezberdintasunak soma daitezke. DATarekiko komunztadura beharrezko duten aditzak eratzerakoan hiztun guztiek NORI formak mantentzen dituzten bitartean, DAT aukeran duten aditzen eraketan hiztun erdien artean ekoizpenik ez-markatuena DATarekiko komunztadurarik gabeko formak dira. Hiztun osoen usadioan, ordea, noizbehinka ordezeko estrategia ezberdinak aurki daitezkeen arren, NORI adizkiak indarrean eta hedaturik mantentzen direla esan daiteke, indikatiboko formei dagokienez bederen. Beheko adibideok hiztunen erabilera ezberdinen artean dagoen aldea erakusten digute. (15)eko adibideak hiztun erdi nahiz osoei dagozkie eta (16)koak, ordea, bakar bakarrik hiztun osoenei:

- (15) i. egun guztietan da-tor (dator) semea negarrez (ZO1)
 or-etorri
 'El hijo me viene todos los días llorando'
- ii. egun guztietan etorten d-a (da) semie ekarten periodikue (ZA2)
 oina-OH or-izan
 'El hijo le viene todos los días a traer el periódico'
- iii. etorri n-az (naz) parkatureko eskatuten (ZA2.)
 1ABS-izan
 'Te he venido a pedir perdón'
- iv. zu etorri z-a-ra (zara) kontetan istori bet, baine atzenien ez naustazu kontau (SM1) zu-ABS 2ABS-izan-pl
 'Has venido a contarme una historia, pero al final no me la has contado'
- (16) i. etorten j-a-t (jat) semie egun guztietan negarrez (ZA1)
 oina-OH or-izan-1DAT seme-ABS
 'El hijo me viene todos los días llorando'
- ii. etorri j-a-ki-o (yako) mutile matrimonio eske (ZA1)
 part or-izan-DATaurre-3DAT mutila-ABS
 'Le ha venido el chico a pedir matrimonio'
- iii. nire semieri negoziyoa ondo joango ez l-e-ki-o (lekiyo) ez balekitze abandonadue. (SM2)
 seme-DAT oina-ET MOD-egin-DATaurre-3DAT
 'A mi hijo le iría bien el negocio sino fuera tan vago'
- iv. datorko semea egun guztietan periodikua ekarten (SM2)
 or-etorri-DATaurre-DAT seme-ABS
 'El hijo le viene todos los días a traer el periódico'

Adibideetan ikus daitekeenez, gazteleratik itzultzeko eman genizkien perpausetan erreferentea den argumentua azaltzen den arren, hiztun erdiek argumentu honetik komunztadura ezabatzeraz jotzen dute. Hiztun osoek, ordea, aski ondo eusten diote ohiko erabilerari ABS argumentua 3. pertsonakoa den kasuetan behinik behin.

Ohartarazi behar da baina, indikatibokoak ez diren formetan hiztun talde guztien erabileran DAT komunztadurarik gabeko formak erabat hedaturik daudela. Hiztun osoen erabilera erakusten diguten (17)ko adibideotan ikus daitekeenez, nahiz eta perpausean bertan DAT argumentua agertzen den, hiztun osoek ere indikatibokoak ez diren formetan DAT argumentuarekiko komunztadurarik gabeko adizkiak erabiltzera jotzen dute:

- (17) i. esaizu zure semieri ez da-i-t-ela (daitxela) arrimauzezenari (SM1)
   or-*edin-pl-konp   zezena-DAT
 'Dile a tu hijo que no se acerque al toro'
 ii. etorri ba-l-itza-ke (balixake) niri mesedea eske, ni pozik egongo nintzike (ZA1)
   konp-MOD-izan-MOD   ni-DAT
 'Si me viniera a pedir un favor, yo estaría contento/a'
 iii. aitak esan eutson semieri ez da-i-t-ela (daitxela) aitzu prentzua (SM2)
   semea-DAT or-*edin-pl-konp
 'El padre le dijo al hijo que no se le olvidara el pienso'
 iv. ez deuela ezer egiten txakurrek, errimau da-it-e-la (daitxela) (SM1)
   or-*edin-pl-pl-konp
 ¿que no hace nada el perro?, que se acerquen (a él)...

Aditz ergatibodunen eraketan ere ABS nahiz DAT argumentuekiko komunztadurarik gabeko adizkien erabilera arras zabaldua dago hizkera honetan. Aditz ergatibodun batek osatzen duen perpausean ABS edo DAT argumentua izan arren, sarritan ERG argumentuarekiko komunztadura baizik ez duten formak (*dot, neban/neuan, neike...*) erabiltzen dira. Hurrengo adibideek, hau da, sistema tradizionalen NOR NORK (ik. 18ko adibideak) eta NORI NORK komunztadura eredua (ik. 19koak) hartuko luketen aditzekin eratutako perpausok, HMBn ohiko den komunztadurarik gabeko eraketan erakuskari dakartzat:

- (18) i. Nik eroan-go n-e-u-ke (neuke) kotxie eukin baneuke (ZA1)
   ni-ERG oina-ET 1ERG- *edun-MOD
 'Yo te llevaría si tuviera coche'
 ii. ekarri z-ei-n-k-ez (zeinkez) kotxean? (ZA1)
   part 2ERG-*edin-MOD-pl
 'Me puedes llevar en el coche?'
 iii. Zurok egun guztietan ikusten d-o-zu-n (dozun) txikerrak izen orduen.(ZO1)
   zu-HUR-ERG or- *edun-2ERG-irag
 'Vosotros nos veáis todos los días cuando eramos pequeños'
- (19) i. Orrek istoriyak entzun d-o-da-z (dodaz) nire aitxeri (SM2)
   or-erroa-1ERG-pl   aita- DAT
 'Esas historias se las he oído a mi padre'
 ii. Nik emongo ba-n-eu-ke (baneuke) txakurre zure amari,
   ni-ERG konp-1ERG-erroa-MOD txakur-ABS ama-DAT
 amak emongo l-eu-ke (leuke) mile musu (SM1)
   ama-ERG MOD-erroa-MOD-3ERG
 'Si yo le diera el perro a tu madre ella me daría un montón de besos'

- iii. Nik al d-o-t (dot) saldu beia karnizeruari. (SM1)
 ni-ERG AH or-erroa-1ERG beia-ABS karnizerua-DAT
 'Yo le puedo vender la vaca al carnicero'
- iv. Orrek istoriyok ontxe al d-o-zu-z (dozuz) entzun zure aitari. (SM2)
 AH or-erroa-2ERG-pl aita-DAT
- v. Eurek esan ba-l-eu-ke-z niri zugatik zeozer (ZO2)
 eurak-ERG konp-MOD-*edun-MOD-pl ni-DAT zeozer-ABS
 'Ellos no me dijeron nada sobre ti'

Bestalde, gorago aurreratu legez, hizkera honen aditz sistemaren berrantolaketa-
 ren ondorioz NOR NORK komunztadura ereduaren ia erabateko ezabaketa gertatu da.
 Hiztun osoek nahiz erdiek lehendabiziko eta bigarren pertsonakoak diren objektu
 zuzenak dituzten perpausetan, NOR NORK paradigmako formen lekuan NORI NORK
 paradigmako formak jarri ohi dituzte. Hurrengo adibideotan ikus daitekeenez, bila-
 kabide honetan DAT onartzen zuten aditzek (ik. 20 ii eta iv-n *ikus*i eta *eroan* aditzen
 adibideak) nahiz onartzen ez zutenek (ik. 20i eta iii-n *ezagutu* aditzaren erabilera)
 jasan dute aldaketa berbera. Aditz mota hauen arteko ezberdintasuna desagertu da
 beraz.

- (20) i. Zure aitek ondo eza(gu)tuten d-eu-s-ku-ø (deusku) (SM1)
 aita-ERG or-*edun-DATAurre-1pDAT-3ERG
 'Zure aitek ondo ezagutzen gaitu'
- ii. Nik egun guztietan ikusten d-eu-ts-zu-t (deutzut) zuri merkauen (SM1)
 ni-ERG sor-*edun-DATAurre-2DAT-1ERG
 'Nik egunero ikusten zaitut azokan'
- iii. Nire aitek semieri ondo eza(gu)tuten eu-ts-en (eutsien) (SM1)
 aita-ERG seme-DAT *edun-DATAurre-3pDAT-irag
 'Nire aitek semeak ondo ezagutzen zituen'
- iv. Guk al d-eu-ts-zu-gu (deutzugu) eran zinera gure badozue (ZO1)
 gu-ERG AH or-*edun-DATAurre-2pDAT-1pERG
 'Nosotros os podemos llevar al cine si quereis'

Nabarmena da, baina, aditz sistemaren berrantolaketa honetan ez dela NORI
 NORK sistemaren zereginaren aldaketa bete betean gertatu. NORI NORK adizkiek
 NOR NORK komunztadura eredudunak ordezkatzearaz landara, sistema tradizionalan
 betetzen ohi zuten zereginari eusten diote. DAT eta ERG argumentuak dituzten
 perpausetan NORI NORK komunztadura eredudun formak erabiltzen jarraitzen da,
 (19)ko adibide taldean agertatuko DATarekiko komunztadurarik gabeko egiturak
 hedatzen ez diren kasuetan behintzat.

Oraingo sisteman NORI NORK adizkiek beraz, betebeharrak bikoitza dute. Batetik,
 objektu bakar bat dagoen perpausetan, izen sisteman objektua den argumentuak DAT
 marka den *-(r)i* darama eta aditz sintagmako NORI NORK egiturako NORI markek
 izen sintagma horrekiko komunztadura adierazten du.²⁴ Objektu bi ditugun kasue-

(24) Aldaketa honen aurreratzaila da mendebalde osoko egitura erazleetan aspaldi gertatu dena.
 Euskara estandarrean NOR eta NORK aditzekin egitura erazleak egiterakoan NOR NORK komunztadura

tan, ostera, eredu tradizionalen bezala, objektu zuzena markarik gabe edo ABSkoa den $-\emptyset$ markaz agertzen da eta zeharkakoak DAT marka bereganatzen du. NORI NORK adizkietako NORI markek kasu honetan objektu zeharkakoa den sintagmarekiko komunztadura islatzen dute. Ondorioz, izenaren kasu sisteman eta aditz komunztadura sisteman lehendabiziko edo bigarren pertsonak diren objektu zuzenak eta zeharkakoak adierazterakoan datibo eta orain akusatibo markatzat har daitezkeenak homofonoak dira. (21)eko adibideetan berrantolaketa hau argiago ikusiko dugu:

- (21) i. Ni-k egun guztietan ikusten d-eu-ts-zu-t (deutzut)
 ni-ERG or-*edun-[AKUSaurre-2AKUSF "Time s"]-1ERG
 zu-ri merkauen (SM1)
 zu-AKUS
 'Nik egunero ikusten zaitut azokan'
- ii. nik emon d-eu-ts-zu-t (deutzut) zuri etxe bat $-\emptyset$ (ZA2)
 ni-ERG or-*edun-DATaurre-2DAT-1ERG zu-DAT etxe bat-ABS
 'Nik eman dizut zuri etxe bat'

Adibideei so eginez berehala konturatzen gara $-(r)i$ morfemak sistema tradizionalen erreferentea zen argumentua soilik adierazten zuen arren, sistema berri honetan pazientea nahiz erreferentea islatzen dituela. Lehendabiziko kasuan sistema nominatibo-akusatibo batean akusatiboak duen paper berbera betetzen du, alegia, objektu zuzena marka positibo batez adieraztearena. Bigarren kasuan, berriz, ohiko DATaren papera betetzen du. Aditz sintagman kasu bietan komunztadura eredu berbera erabiltzen da, NORI NORKekoa. Baina NORI osagaiak argumentu mota ezberdinekiko komunztadura adierazten du. Kasu batean AKUSa den argumentuarekiko komunztadura ematen du aditzera eta bigarrenean DATarekikoa.

Hedatuena dagoen aurreko erabilerearen ondoan guztiz alderantzizko bidea erakusten digun beste erabilera bat ere ikusi dugu hizkera honen ikerketan. Bakanka bada ere, inoiz perpausean zeharkako objektua dagoen kasuetan erabilera tradizionalen beharko lukeen NORI NORK paradigmako formen ordez, NOR NORK komunztadura eredu hartzen duten adizkiak erabiltzen dira:

- (22) i. Zure amak eran n-au- $\emptyset$ -z (nauz) kafe eta tostadak (SM2)
 zure ama-ERG 1ABS-*edun-3ERG-pl kafea-ABS tostada-ABS-pl
 'Tu madre me ha traído café y tostadas'
- ii. Beraiek ez nau (nau) esan olango zerik zugaitxik (ZA1)
 beraiek-ERG 1ABS-*edun-3ERG zer-part
 'Ellos no me han dicho nada de eso sobre ti'

eredua erabiltzen den bitartean, mendebaldeko euskalkietan, bizkaierazko nahiz gipuzkerazko aldaki askotan bederen, egitura erazleak osatzerakoan aditz moeta guztiekin NORI NORK eredu baizik ez da erabiltzen. Egitura hauek beranduago aditz ergatibodunen erabilera arruntera hedatuko den joera aurreratzen digute. Perpausean dagoen lehendabiziko eta bigarren pertsonako objektu guztiak DAT markaren bidez adieraziak dira eta adizkian DAT komunztaduren bidez gauzatzen dira. Perpausean objektu zuzena den objektu bakarria izatea ala biak, objektu zuzena eta zeharkoa, agertzeak ez du eraginik komunztadura ereduaren aukeraketan.

- iii. Atzo emon n-au-zu-n (nauzun) notizi txar bat (SM1)
 atzo emon 1ERG-*edun-2ERG-irag notizi txar bat-ABS
 'Ayer me diste una mala noticia'

Adibideotan ikusten dugu perpausean objektu zuzena eta zeharkakoa badaude ere, NOR NORK komunztadura adizkiak erabiltzen dira. Gure ustez aldakortasun morfologiko hau hizkera honetan dagoen eredu linguistikorik ezaren isla zuzena da. Desagertzeaz dauden beste hizkuntza askotan bezalaxe (King 1989), hizkera honetan ere aldaketa sistematiko eta bateratuen alboan aldaketan joera orokorra erabat desorekatzen duten aldaketa joerak aurkitzen ditugu.

Komunztadura konplexuen aldaketan dagoen aldakortasun morfologikoaren beste adibide bat hiztun osoen erabileran idoro dugu. Izan ere, hiztun hauen mintzaeran NOR NORK eta NORI NORK komunztadura eredu markak pilatzen dituzten formak ere aurkitu ditugu. Komunztadura eredu batetik besterako aldaketaren erakuskeriak diruditen forma hauetan objektu zuzena bi aldiz adierazia izaten da. Objektu zuzen berbera kasu batean ohikoa den ABS markez eta bigarrean sistema tradizionalean DAT markatzat izan dugunez ematen da aditzera.

- (23) i. Zuek gure izen ba-n-au-s-ta-zu-e-n (banaustazuen),
 zuek-ERG konp-1ABS-*edun-DATaurre-1DAT-2ERG -pl-irag
 ez n-au-s-ta-zu-e-n (naustazuen) abandonauko (ZO2)
 1ABS-*edun-DATaurre-1DAT-2ERG-pl-ira g
 'Zuek (ni) maite izan baninduzuen, ez nindukezuen utziko'
- ii. Semiek ekarri n-o-s-te (noste) kotxien (ZA1)
 seme-ERGp part 1ABS-*edun-DATaurre-1DAT-3pERG
 'Semiek ekarri naute kotxean'

Azpitarragarri deritzat azken forma batu hauen erabileraren mugatasunari. Izan ere, berregituraketa hauek hiztun osoengan baizik ez gertatzeak NOR NORK komunztadura eredutik NORI NORKera egon den aldaketa hiztun mota ezberdinengan hedadura ezberdina izan duela antzematen du. Hiztun osoek egitura hauetan NOR NORK komunztadura ereduko markak erabiltzeak orain gutxi arte komunztadura bien erabilera indarrean izan dutela pentsarazten digu.

Aditz ergatibodunekin amaitzeko, aipamen bereizia merezi du gure ustez hizkera honen aditz sistemaren berrantolaketa osoan 3. pertsonako objektu zuzena duten formek izan duten bilakabide berezia. Komunztadura eredu ezberdinen bilakaera agertzerakoan azpitarratu dugunez, 3. pertsonako objektu zuzena duten formak hoberen mantentzen diren formak dira. (NOR) NORKek jasan duen aldaketaz mintzatzerakoan ere azpitarragarria da objektu zuzena den argumentua 3. pertsonakoa denetan ez dela NORI NORK komunztadura eredu hedatu. Hurrengo adibideek erakutsi bezala, honako formek ohiko NORK formari eusten diote:

- (24) i. ni-k gure ba-n-en-du-n ikusiko n-e-n-du-n atzo (ZO1)
 ni-ERG 1ERG-irag-irag-*edun-irag
 'Si yo hubiera querido, ya le habría visto ayer'

- ii. zuek semie ikusi z-ei-n-ke-e-z egun guztietan (SM1)
 zuek-ERG semea-ABS 2ERG-egin-MOD-pl-pl
 'Vosotros podéis ver a vuestro hijo todos los días'

Berrantolaketa prozesua laburbilduz beraz, esan daiteke hasteko sistema tradizio-nalean perpausean zegoen DAT, ERG eta lehendabiziko eta bigarren pertsonako ABS argumentuekiko komunztadura adierazi beharrak ez dirauela indarrean sistema berri honetan. Maiz adizkiek subjetuari buruzko informazioa baino ez digute ematen, objektuekiko (zuzenarekiko nahiz zeharkarekiko) erabat ezabaturik gertatzen delarik. Laguntzaileen aukeraketak eta izen sintagman subjetuak daraman kasu markak, bestalde, subjeto ergatibodun ala ergatibogabeko aditza den esaten digute. Horretaz, bakar bakarrik oinarritzko informazioa gordetzen da, hau da, ekintzaren subjeta zein den eta subjeta ergatiboa ala ergatibogabea den erakusten diguna.

Perpausean dauden objetuen berri aditz sintagman ematen den kasuetan ere, objektu mota ezberdinak bereizten zituzten NOR NORK eta NORI NORK komunztadura ereduaren arteko batzea dakarren murrizketa gertatu da. Lehendabiziko eta bigarren pertsonako objektu guztiak marka berberetz adieraziak dira. Aurretik esan bezala, aldaketa orokor honen salbuespena objektu zuzena 3. pertsonakoa denetan gertatzen da. Honako kasuetan ohikoa den NORK paradigmaren erabilerrari eusten zaio.

Azken ondorio gisa esan behar dugu HMBren izenaren kasu sisteman eta aditzaren komunztadura sisteman balentzia eredu bi ditugula. Batetik, objektuak lehendabiziko eta bigarren pertsonak direneta hiru bidetako (*3-way*) ereduak dugu. Aditzaren hiru argumentuak ezberdin adierazten dira. Aditz iragankorren eta inergatiboaren subjetuak ERGaren bidez (*-k* markaz), aditz iragankorren objektuak AKUSaren bidez (*-(r)i* markaz) eta azkenez, aditz inakusatiboaren subjetuak ABSaren bidez (*-ø* markaz) adierazten dira. ABS hirugarren pertsona duten perpausetan, ordea, eredu ergatiboari jarraitzen zaio. Batetik, izen sintagman aditz iragankorren objektuak eta aditz inakusatiboaren subjetuak berdin adierazten dira. Bestalde, aditz iragankorren eta inergatiboaren subjetuak, aurrekoetatik ezberdindu, ERG kasua bereganatzen dute.

1.4. Tempus kategoriaren eredu tradizionala

Tempus kategoriaren barruan hiru tempus nagusi bereizten dira euskal aditz sisteman, oraineko, iraganeko eta alegiazko tempusak, hain zuzen. Oraina eta iragana oinarritzko tempus ezaugarritzat hartua, orainaldiko formek [+oraina, -iragana], iraganekoek [-oraina, +iragan] eta alegiazkoek [-oraina, -iragana] ezaugarriak dituzte. *Etorri* eta *eroan* aditzen adibide hauek erakusten digute egitura trinkoan nahiz perifrastikoan tempus oposaketek, eta beranduago ikusiko ditugun modu oposaketek, duten gauzatze morfologikoa:

(25) Adizki trinkoak

	Oraina [+oraina, -iragana]	Iragana [-oraina, +iragana]	Alegiazkoa [-oraina, -iragana]
Indikatiboa:			
Ergg.	n-a-tor 1ABS-or-etorri	n-e-n-tor-ren 1ABS-irag-irag-etorri-irag	(ba)-n-e-n-tor konp-1ABS-irag-irag-etorri

Erg.	da-roa-t or-eroan-1ERG	n-e-roa-n (ba) n-e-roa 1ERG-irag-eroan-irag	konp-1ABS-irag-eroan
Ahalera:			
Ergg	n-a-tor-ke 1ABS-or-etorri-MOD	n-e-n-tor-ke-en 1ABS-irag-irag-etorri-MOD-irag	n-e-n-tor-ke 1ABS-irag-irag-etorri-MOD
Erg	n-a-roa-ke 1ERG-or-eroan-MOD	n-e-roa-ke-en 1ERG-irag-eroan-MOD-irag	n-e-roa-ke 1ERG-irag-eroan-MOD
<i>Adizki perifrastikoak</i>			
	Oraina [+oraina, -iragana]	Iragana [-oraina, +iragana]	Alegiazkoa [-oraina, -iragana]
Indikatiboa:			
Ergg.	etorri n-a-z part 1ABS-or-izan	etorri n-i-n-tza-n part 1ABS-irag-irag-izan-irag	etorri(ko) ba-n-i-n-tz part-(ET) konp-1ABS-irag-irag-izan
Erg.	eroan d-o-t part or-*edun-1ERG	eroan n-e-(d)u-an/n-e-b-an part 1ERG-irag-*edun-irag	eroan-go ba-n-e-(n-d)u part-ET konp-1ERG-irag-(irag)-*edun
Ahalera:			
Ergg.	etor n-a-i-(te)-ke oina 1ABS-or-edin-(MOD)	etor n-i-n-(te)-ke-an oina 1ABS-irag/*edin-irag- (-MOD ((MOD)-MOD-irag	etorri-ko n-i-n-tza-(te)-ke part-ET 1ABS-irag-irag-izan- ((MOD)-MOD etorriko n-i-n-(te)-ke part-ET 1ABS-irag/*edin-irag-irag- ((MOD)-MOD
Erg.	eroan da-i-ke-t oina or-egin-MOD-1ERG	eroan n-e-i-n-ke-an oina 1ERG-irag-egin-irag-MOD-irag	eroan-go n-e-u-(n)-ke part-ET 1ERG-irag-*edin- ((irag)-MOD eroan-go n-e-i-n-ke part-ET 1ERG-irag-egin- (irag-MOD
Subjuntiboa:			
Ergg.	etor n-a-it-ean/n-a-di-n oina 1ABS-or-*edin-konp	etor n-i-n-t-ean/n-e-n-di-n oina 1ABS-irag-irag-*edin-	etorri-ko ba-n-i-n-te/ba-n-e-n-di part-ET konp-1ABS-irag-irag-*edin ((konp/irag etorriko n-i-n-te-ke-an/nendikean part-ET 1ABS-irag-irag-*edin-MOD- (MOD-irag
Erg.	eroan da-(g)i-da-n oina or-egin-1ERG-konp	eroan n-e-n-gi-an oina 1ERG-irag-irag-egin-konp/irag	ba-n-e-n-gi konp-1ERG-irag-irag-egin n-e-n-gi-ke 1ERG-irag-irag-egin-MOD

Aurreko adibideoi so eginez, oraineko eta iraganeko formek itxuraz aski ezberdinak diren inflexio egiturak dituztela ohar gaitezke. Aitzitik, tempus ezberdin hauen arteko oposaketa adierazten duten morfemak zehaztea ez da egun, ezta euskal aditzaren inguruan izandako literaturan ere, horren auzi erraza. Tempusaren gauzatze morfologikoa zehaztea helburu izan duten lanetan marka ezberdinak hartu dira tempusaren adierazletzat. Hasteko, orainaldiko adizkietan izaten dugun *-a-* marka (*nator*, *natorke*) eta iraganeko adizkietan ohikoak diren *-e-*, *-i-* markak (*nentorren*, *nintzen*) oraina vs. iragana oposaketaren adierazletzat izan dira (Azkue 1926, Lafon 1943). Bestalde, ikerlari zenbaiten aburuz (Heath 1977: 194), aditz trinkoetan nahiz

perifrastikoetan lehendabiziko eta bigarren pertsonetan aditz erroaren aurrean ezartzen den *-n-* artizkia ere (*nen*torren, *zen*nden) iragan tempusaren erakusle argia da. Azkenez, aurrerago esan bezala, ABS hirugarren pertsona komunztadura markatzat izan diren *d-*, *θ-* (edo *z-*) eta *l-* markak tempus marken artean kokatuko ditugu. (26)ko adibideetan ikusten dugunez, azken marka hauek tempus ezberdinen arabera ko banaketa osagarria dute: *d-* aurritzia [+oraina, -iragana] ezaugarriak ditu eta, beraz, orainaldiko formetan agertzen da (*d*ator, *d*akit, *d*a); *z-/θ-* aurritziek [-oraina, +iragana] ezaugarriak dituzte eta iraganaldiko formetan azaltzen zaizkigu (etorren/zetorren, ekien/zekien, zan/zen); *l-*aurritzia [-oraina, -iragana] ezaugarriak ditu eta horretaz, alegiazko formetan aurkitzen dugu (*l*etorke, *l*euke):

(26)

Indikatiboa/Baldinkera
ERGG./ERG.Ahalera
ERGG./ERG.Subjuntiboa
ERGG./ERG?

Or.

da-tor / da-ki- $\emptyset$
or-etorri / or-jakin-3ERGda-tor-ke / da-ki-ke- $\emptyset$
or-etorri-MOD/ or-jakin-
(MOD-3ERGda-torr-ela/en/da-ki-ela/en
or-etorri-konp/or-jakin-
(konpda/ d-au- $\emptyset$
or/izan / or-*edun-3ERGda-i-(te)-ke/da-i-ke- $\emptyset$
or-*edin-(MOD)-MOD/ or-egin-
(MOD-3ERGda-it-en/la/da-gi-an/la
or-*edin-konp/or-egin-konp*Irag.*(z)e-torr-en / (z)e-ki- $\emptyset$ -en
irag-etorri-irag / irag-jakin
(-3ERG-irag(z)e-tor-ke-en/(z)e-ki-ke- $\emptyset$ -en (z)e-torr-en / (z)e-ki- $\emptyset$ -en
irag-etorri-MOD-irag/irag-jakin- irag-etorri-irag/konp/irag-
(MOD-3ERG-irag jakin-3ERG-irag/konpz-a-n/(z)e-u- $\emptyset$ -en
irag-izan-irag/ irag-
(*edun-3ERG-irag(z)e-i-(te)-ke-an/(z)e-(g)i-ke- $\emptyset$ -an z-i-t-ean/(z)egian
irag-*edin-(MOD)-MOD-irag/ irag irag-*edin-irag/konp/irag-
(-egin-3ERG-MOD-3ERG-irag egin-irag/konp*Aleg.*ba-l-e-tor/ ba-l-e-ki- $\emptyset$
konp-aleg-irag-etorri/konp
(-aleg-irag-jakin-3ERGl-e-tor-ke/ l-e-ki-ke- $\emptyset$
aleg-irag-etorri-MOD/ aleg-irag
(-j akin-MODba-l-i-tz/ba-l-u- $\emptyset$
konp-aleg-irag-izan/ konp
(-aleg-*edun-3ERGl-i-tza-ke/l-e-u-ke- $\emptyset$ l-i-t-ean/l-e-gi-an
aleg-irag-izan-MOD/ aleg-irag- aleg-*edin-irag/konp/aleg-
(*edun-MOD-3ERG egin-irag/konpba-l-e-i/ba-l-e-(g)i- $\emptyset$
konp-aleg-irag-*edin/konp
(-aleg-irag-egin-3ERGl-e-i-(te)-ke/l-e-(g)i-ke- $\emptyset$
aleg-irag-*edin-(MOD)-MOD/ aleg
(-irag-egin-MOD-3ERG

Ikus daitekeenez, tempus ezberdinetako inflexio egituren erkaketak oso agerkera ezberdina duten formak erakusten dizkigu. Ez dirudi baina, gaur egungo euskaran aipaturako marka guzti hauek tempus erakusle bizitzat har daitezkeenik. Inflexio sistema orokorrean marka hauek duten agerpen bateratugabeak, eta bereziki, haietako bat ere pertsona guztietako formetan ez agertzeak morfema hauen egungo balio morfologiko urriaz pentsarazten digu. Edozein kasutan, zalantza handirik gabe esan daiteke gaur egungo euskaldunoi morfema hauen zeregin morfologikoa arras ilun suertatzen zaigula.

Alde batera utziz, beraz, gaur egun hiltunen artean tempus markatzat identifika-

garriak ez direnak, bada gaur egun zalantzarik gabe iraganeko marka ezaguna eta emankorra dena, iraganeko *-n* marka, hain zuzen ere. Egungo euskaran orainaldiko $-\emptyset$ vs. iraganaldiko *-n* indarrean dirauen oposaketa morfologiko bakarra dela esan dezakegu. Alegiazko formek, bestalde, iragan formen itxura bertsea dute, baina baldinkeran *ba-* konplementatzailea eta ondorioan ahaltasuna adierazten duten *-ke* eta *-te* markak daramatzate. Hirugarren pertsonak, bestalde, *l-* alegiazko marka dute.

1.5. Tempus kategorian gertaturiko aldaketak

Orohar, hiztun talde guztien erabilera gogoan izanik, orainaldia adierazten duten adizkiak hoberen mantentzen direnak direla esan daiteke. Iraganeko eta alegiazko adizkien artean NOR, NORI eta NORK komunztadura ereduak dituzten adizkiek ere orokorrean egitura zaharrari eusten ohi diote.

Komunztadura eredu konplexuagoak dituzten formei dagokienez, bestalde, hiztun talde ezberdinen erabileretan ezberdintasun azpimarragarriak soma daitezke. Hiztun osoen mintzaeran NOR, NORI eta NORK formak atxekitze hierarkiaren lehen-dabiziko lekuetan badaude ere, orohar NORI NORK ereduak duten adizkietan forma tradizionalari atxekiriko egiturak aurkitzen ditugu. Ohartarazi behar da, dena dela, atxekimendu hau bereziki indikatiboko formei dagokiela. Modu kategoriari ekiterakoan ikusiko dugunez, gainerako moduetan tempus guztietako adizkiek egitura berrantolaketa osoak jasaten dituzte.

Hiztun erdien erabilera kontuan harturik iragan forma gehienak galdurik daude-la esan daiteke. Hiztun hauek egitura berriak eratzeko joera handia erakusten dute. Tempus kategoriaren barruan iraganeko formak erabat berregituratu dituzte, egitura tradizionalan iraganeko formek erakusten zuten markatze konplexua guztiz ezabatu dutelarik. Sistematikoki iraganeko adizkiak orainaldiko formen gainean eraturik gertatzen dira. Egitura berriak orainaldiko formen egitura oinarri gisa hartu eta honi *-n* iraganeko marka gaineratuz osatu dira. Datozen adibideak berrigituraketa honen erakuskari argiak dira:

(27) i. lengo urtien erosi d-o-gu-n (dogun) kotxe bat (ZA2)

or-*edun-ERG-irag

'Iaz erosi genuen kotxe bat'

ii. atzo emon d-eu-s-ta-zu-n (deustazun) notizi txarra (U2)

or-*edun-DATAurre-1DAT-2ERG-irag

'Ayer me diste una mala noticia'

iii. eta zuk erosi d-o-zu-n (dozun) automobile (ZA2)

or-*edun-2ERG-irag

'y tú compraste coche'

Adibideei begiraturaz gero egitura tradizionala deskribatzerakoan aipatu ditugun lehendabiziko hiru adierazbide morfologikoak erabat ezabaturik gertatu direla ohar gaitzke. Izan ere, *a* vs. *e*, *i* eta hirugarren formen *d* vs. $-\emptyset$ ordezkatzeko morfologikoen ez diraude indarrean, egitura berri guzti hauetan *-a-* eta *d-* markak baino ez baitzaizkigu agertzen. Gauza bera esan daiteke *-n-* artizkiaren ezarketaren inguruan, forma berrietan artizki honen erabateko desagertzea baitago. Horretaz HMBren aditz siste-

man indarrean dagoen tempus adierazle bakarria sistema tradizionalan iraganaldiko marka identifikagarri bakarria zena, hau da, iraganeko *-n* atzizkia, da.

1.6. Modu kategoriaren eredu tradizionala

Modu kategorian euskal aditz sistemak bost modu ezberdin bereizten ditu, indikatiboa, baldinkera, ahalera, agintera eta subjuntiboa, hain zuzen. Modu kategoriaren aurkezpen laburtua eginez, aditz sistemak modu oposaketa hauek adierazteko hiru baliabide morfologiko ezberdin darabiltzala esan daiteke. (26)ko adibideak baliabide hauek ulertzeko gida gisa erabil daitezke.

Hasteko, soilik adizki perifrastikoei dagokien baliabide morfologiko batez mintzatu behar dugu. Izan ere, egitura perifrastikoetan ditugun languntzaile ezberdinen ordezkatzearen bidez indikatiboa eta baldinkera vs. gainerako moduen artean dagoen oposaketa ematen da aditzera. Indikatiboko eta baldikerako formetan aditz ergatibogabeekin *izan* eta ergatibodunekin **edun* laguntzaileak erabiltzen dira. Subjuntiboko, ahalerako eta aginterako formetan, berriz, ergatibogabeek **edin* eta ergatibodunek *ezan* eta bizkaieraz *egin* laguntzaileak hartzen dituzte.

Bigarren baliabidea aditz trinko nahiz perifrastikoei dagokie. Baliabide honen bidez ahaltasuna adierazten duten formen eta ez dutenen artean bereizten da. Lehendabizikoei ahaltasunaren adierazleak diren *-te* eta *-ke* markak atzekitzen zaizkie. Ahaltasuna adierazten dutenen barnean ahalera eta baldinkera ondorioa sartzen dira. Ahaltasuna adierazten ez dutenen artean, bestalde, indikatiboa, baldinkera, subjuntiboa eta agintera moduak.

Amaitzeko aurreko baliabideek ezberdintzeke uzten dituzten moduak, hots, subjuntiboa eta agintera ere bata bestetik ezberdintzeko ezaugarri bereizgarriak dituzte. Subjuntiboa menpeko esaldien *-la* eta *-n* konplementatzaileak daramatza. Aginterak, berriz, gainerako modu guztietatik bereizten da ez duelako inoiz tempus edo modu markarik hartzen.

1.7. Modu kategorian gertatutako aldaketak

Gainerako kategorietan esan legez, hiztun talde guztien artean hoberen, eta maiz soilik, mantentzen diren formak argumentu bakar batekiko komuntzaduradunak dira, eta guztiez gain, subjeto-argumentua hirugarren eta lehendabiziko pertsonakoa duten adizkiak.

Subjuntiboari dagokionez, hiztun osoek NOR ala NORK paradigmak eratzerakoan egitura zaharrari ondo eusten diote. Hurrengo lerroetan hiztun hauen erabileraren adibide zenbait dugu:

(28) i. egin dau ez n-a-it-en (naiten) joan (ZA1)

1ABS-or-*edin-konp

ii. joan ez d-a-it-en (daiten) basora (ZA1)

or-*edin-konp

iii. esan deusuet emendik ordu batera egon za-i-te-z-ela (zaitzeziela) libre (ZA1)

2ABS-*edin-pl-pl-konp

- (29) i. medikuek esan deutso egin d-ei-ø-ela (deiola) berak gure deudena (ZA1)
 or-egin-3ERG-konp
 ii. eskatu deutzut mesedez ez d-ei-zu-la emon notizia txarrik (ZA1)
 or-egin-2ERG-konp

Hiztun erdiek, ostera, batzutan subjettua hirugarren pertsonakoa denetan subjuntiboko forma ohikoei lotutako egiturak darabiltzaten arren, kasu gehinetan *-teko* edo *-tea* nominalizazioaren bitartez adierazten dituzte subjuntiboko formak:

- (30) i. egin dau bera ez joateko (ZO1)
 ii. badakizu zergatik egiten dun ni joan ez egiteko (ARR1)
 iii. gure dot zure aitak bier geituteko (ZO1)

Azpmarratu behar da nominalizatzeko joera hiztun moeta guztien mintzaeran eta komunztadura eredu guztietan hedatu dela. Hiztun erdien erabileran, baina, baliabide hau gaur egun subjuntiboa adierazteko erabilgarriena dela ikusten dugu.

Nominalizazioaz gain, hiztun guztien artean NORI NORK eta NORI adizkiak osatzeko indikatiboko formen gainean eraturiko subjuntibo egitura berriak hedatu dira. Bilakabide honetan indikatiboko formak gehi menpeko esaldien markak diren *-n-* edo *-la* konplementatzaileez eraturiko subjuntiboak sortarazi dituzte. Beraz, subjuntiboan ohiko den laguntzailea ordezkartzea eta honekin batera datozen ezaugarri bereizgarriak (subjuntiboko NORI NORK adizkietan *-ts-* eta *-ki-* datibo aurretzaileak ez erabiltzearena esaterako) erabat ezabaturik gertatzen dira. Datozen lerroetako adibideetan NORI (ik. 31koak) eta NORI NORK (ik. 32koak) eratzeko forma berriak ikus daitezke:

- (31) i. esan notsen aitari ez j-a-ki-o-la (jakola) aitzu prentzue.(ZA1)
 or-izan-DATaurre-3DAT-konp
 'Esan nion aitari ez (z)ekiola ahaztu prentzua'

- (30) ii. ez ja-tzu-e-la aitzu bihar dela nire urtebetetzea (SM2)
 or-2DAT-pl-konp
 'Que no se os olvide que mañana es mi cumpleaños'

(32)

- i. berak gure deu esan d-eu-ts-o-n (deutsean) orrek kontuok, baina aburriduek direz (ZA1)
 or-*edun-DATaurre-3DAT-konp
 'B erak nahi du esan da(g)iozan / diezazkion kontu horiek, baina azpergarriak dira'
 ii. gure dot esan d-eu-s-ta-zu-n (deustazun) pentsetan dozuzen gauzak (ZA1)
 or-*edun-DATaurre-1DAT-2ERG-konp
 | 'Nahi dut esan da(g)idazuzan/diezazkidazun pentsatzen dituzun gauzak'
 iii. ezaiozu esan ekarri deuskun erregalurik (ZA1)
 or-*edun-DATaurre-1pDAT-3ERG-konp
 'Ez iezaiozu esan ekar da(g)igun/diezagun erregalurik'

Ahalerari dagokionez, bestalde, hiztun osoek NOR eta NORK paradigmak ondo mantentzen dituzte eta, neurri handi batean, NORI NORK paradigmako formak ere. Hiztun erdiek orohar *al* formaz osaturiko egiturak, alegia, *al* partikula gehi indikati-

boko adizkiez eraturikoak, orokortzen dituzte kasu guzti hauetan. Modu honek aurkezten digun konplexotasun morfologiko guztia, hots, laguntzaile ordezkatzea eta ahaltsuna adierazten duten *-ke* edota *-te*-ren ezarketa zeharo desagertzen da hitzun hauen sistema berrian:

- (33) i. al dozu ikusi zelan al doten ibili bakarrik (ZO1)
 ii. al dozu etorri ordu bat barru? (ZO1)
 iii. al yaku etorri gauza txar bat edozein momentutan (ZO1)

Baldinkeraren erabileraren kasuan ere, modu honen ezaugarri berekoak direnak, hau da, *-ke-* edota *-te-* ahalerako atzizkiak erabat ezabaturik geratzen dira hitzun gehien baldinkerako egitura berrietan. Hitzun guztiak ohiko baldinkerako forma zenbait, bereziki NOR eta NORK paradigmatan subjeto hirugarren eta lehendabiziko pertsonakoak dituztenak, mantentzen dituzte. Hirugarren pertsona duten alegiazko formei atxekitzen zaien *l-* aurrizkia esaterako, kasu gehienetan mantentzen da (ez guztietan 34iii adibidean ikus daitekeenez). Gainerako formetan hitzun gehienek, etorkizuneko aspektua duen aditz nagusia gehi iraganeko adizkiez osaturiko egitura perifrastikoak darabiltzate baldinkeraren ohiko egituraren ordeiz. Iraganeko adizki hauek, batik bat hitzun erdien artean, tempus kategorian adierazi dugun berregituraketa jasaten dute, hau da, baldinkera osatzeko darabiltzaten iraganeko formok orainaldiko egitura gehi *-n-* iraganeko markaz osaturikoak izaten dira (ik. 34ii).

- (34) i. emon ba-n-eu-n-ts-o-n (neutsen) zure amari txakurre
 part konp-1ERG-*edun-irag-DATAurre-3DAT-irag
 berak emongo eu-s-t-en (eusten) musu bat (ZO1)
 oina-ET *edun-DATAurre-1.DAT-irag
 'Eman baneunskio/ banio zure amari txakurra, berak emango leusket/ lidakeen musu bat'
- ii. esan ba-d-au-s-ta-zu-n egia
 part konp-or-*edun-DATAurre-1DAT-2ERG-irag
 egongo n-i-n-tz-en pozik zurekin (ZO1)
 oina-ET 1ABS-irag-irag-izan-irag
 'Esan bazeunsket/ bazenit egia, pozik egongo nintza(te)ke zurekin'
- iii. atzo emon ba-eu-s-t-en karamelu bat tiok nik emongo
 part. konp-*edun-DATAurre-1DAT-irag oina-ET
 n-eu-ts-e-t-en mosu bet (SM2)
 1ERG-*edun-DATAurre-3DAT-1ER G-ir ag
 'Atzo osabak gozoki bat eman baleust/ balit, nik emango neunskio/ nioke musu bat'

Bilakaerarik arruntena ez bada ere, Bizkaiko kostaldean bezala, hizkera honetan ere hirugarren pertsonaren gainean eraturiko forma berriak aurkitu ditugu. Egitura hauetan, (35)eko adibideek erakutsi legez, baldinkerako NORI NORK formak eratzeko NORK paradigmako hirugarren pertsonaren gainean eraturiko egiturak ditugu. Komunztadura eredu konplexuagoko formak eratzeko hirugarren pertsonako NORK forma baldinkera osatzeko oinarritzat hartzen da eta honi DAT eta ERG argumentuekiko komunztadura markak gaineratzen zaizkio.

- (35) i. esan ba-l-eki-s-ta-zu egiye estimauko n-enki-tzu (ZO1)
 part konp-MOD-egin-DATAurre-1DAT-2ERG oina-ET
 'Esan bazeunsket/bazenit egia, estimatuko neunsketzun/ nizukeen'
- ii. beiak erosi ba-l-eu-ke-gu-z, egingo l-eu-ke-gu negozio ona (ZO1)
 part. konp-MOD-*edun-MOD-1pERG-pl oina-ET MOD-*edun-MOD-1pERG
 'Behiak erosi bageunkez / bagenitu negozio ona egingo geunkeen / genukeen'
- iii. zurok gure bazendun, ez l-eu-ke-zu-gu orrela tratau (ZO1)
 part konp-2ERG-irag-*edun-irag MOD-*edun-MOD-2DAT-1pERG
 'Zuek nahi bazeunden/ bazenuten, ez zindukeeguz / zintuzketegun horrela
 tratatu'
- iv. guk emon-go ba-l-eu-ts-zu-gu (baleutzugu),
 oina-ET konp-MOD-*edun-DATAurre-2DAT-1pERG
 zure aitak jo egingo l-e-ki-s-ku (ARR1)
 MOD-egin-MOD-DATAurre-1pDAT
 'Guk emango bazinduguz/bazintugu, zure aitak jo egingo gindukeez / gintuzke'

2. Atxekitze eta galtze hierarkiak

Atxekitze eta galtze hierarkiez mintzatzerakoan kategoria bakoitzean oposatzen diren osagaien artean mantentzen eta galtzen diren formen aurkezpena mugatuko gara oraingo honetan. Artikuluaren neurriak mugaturik, ezin luza gaitezke prozesu morfologiko moietan, alegia, kenketa, gehiketa, aldaketa eta beste prozesu zenbaiten artean gertatzen den aukeraketak iradokitako hierarkiez (ikus Elordui 1995, 1998a, 1998b). Azpimarratu nahi dugu, dena dela, Dresslerrek (1972, 1988) bretoiera aztertzerakoan erakutsi bezala, HMBren aditz kategorien oposaketan formalizatze eran ere hierarkia zenbait ezar daitekeela. Prozesu morfologiko mota zenbaiti eta, bereziki, atzizkien bitarteko gehiketari lehentasuna ematen zaio mantentzeko orduan. Honen adibide argia tempus eta modu kategorietan adierazi ditugun bilakabideetan dugu. Kasu bietan morfema edo laguntzaile aldaketa prozesu baten ordez, gehiketaren bitartez adierazitako prozesuak hedatu dira. Hala nola, tempus kategorian gertatu den aldaketan adizkiaren barneko ordezkatzea (*-a-* vs. *-e-*, *-i-*) eta ezartzea (*-n-* artizkiarena) zeharo ezabatu eta *-n* atzizkiaren gehiketa orokortu da. Modu kategorian ere indikatiboa vs. gainerako moduak oposatzeko erabiltzen ohi zen laguntzaile ordezkatzeko edo aldatze prozesu morfologikoaren ordez, laguntzaile ordezkatzetik gabe menpeko perpausetako *-n* edo *-la* atzizkien gehiketa prozesua hedatu da.

Kategorietan dauden osagaien artean gertatzen diren hierarkien ikusketara mugatuz, HMBren aditz sisteman gertatutako aldaketak eta hauetan ezarri daitezkeen atxekitze eta galtze hierarkiak, aldaketa eragile linguistiko orokor bik gobernatuak direla esan daiteke. Batetik, hizkuntza meneratzailearen egiturarekin berdintzera jotzen duten aldaketetan gatzeleraren ereduak agindutako atxekitze eta galtze hierarkiak ediren ditugu. Kasu gehienetan, ordea, egitura erraztera jotzen duten aldaketa printzipio orokorrekin agindutako hierarkiak ikusten ditugu.²⁵

(25) Thomason eta Kaufmanek 1988ko lanean erakutsi bezala, ukitze egoeran dauden hizkuntzen artean ukitze gradu ezberdinak eta ondorioz mailegatze gradu ezberdinak bereiz daitezke. Desagertzeaz

Hasteko, gazteleraren egitura linguistikoak agindutako hierarkien adibidea balentzia kategorian egon den tipologi-aldaketan ikus daitezke. Gure ustez, eredu ergatibotik *3-way* eredura iragotzea eredu nominatibo/akusatibo baterako erdiko bide gisa uler daiteke.²⁶ Izan ere, gazteleraz lehendabiziko eta bigarren pertsonak objektu zuzenak edo zeharkakoak direnetan klitiko berberaz adierazteak (*te he visto*, *me has visto* vs. *te he dado el libro*, *me has dado el libro*) eragin handia izan dezake HMBk bere berrantolatze bidean egin duen aukeraketan.

Aurrerago esan bezala, hizkera honetan objektuak hirugarren pertsonakoak direnetan ez da objektu zuzenaren markatze positiboa hedatu. Aditz inflexio egituran hirugarren pertsonako objektuekiko komunztadura markatzeke mantentzen da. Gazteleraren balentzia erudian gobernatzen duen *bizitasun edo zebaztasun eskalak* (Silverstein 1976, Comrie 1989)²⁷ hirugarren pertsonakoak diren objektuak markatzerakoan duen eragina, beraz, ez da hizkera honetan zuzenean mailegatzeko. Gazteleraz bizitasun eskalaren goiko aldean dauden objektu zuzenek (lehendabiziko pertsonakoek eta bigarrenen bidez) marka positiboa onartzen duten bitartean (*la he visto a mi hermana*), beheko aldean daudenek (hirugarren pertsonakoak esaterako) ez dute marka positiboa onartzen (*he visto la mesa baina *la he visto a la mesa*). HMBn eta euskaraz orokorrean, aldiz, objektu guztiak (bizidunak nahiz bizigabeak) era berean adierazten dira. Ez dirudi hirugarren pertsonako objektuen araberrako bizitasun hierarkiak edo bestelako mugatasun semantikok eragina duenik adizki hauetan (Franco 1993: 60).²⁸ Izen sintagman -ø marka daramate eta aditz sintagmak, gure analisiaren arabera, ez du hauekiko komunztadurarik agerian.²⁹

---

dauden hizkuntzak graduaketa honetan lekurik altuenetan izaten dira eta beraz, espero daiteke erabateko mailegatzea izatea. Harrigarria da, ordea, hiltzear dauden hizkuntzak ukitze egoera estuetan dauden gainerako hizkuntzekin konparatzen baditugu oso mailegatze gutxi onartzen duten hizkuntzak izatean direla. Silva Corvalanek ere New Yorkeko gaztelerazko hiztunen mintzaeran interferentziak duen garrantzi urriaz ohartarazten digu: «Regarding interlinguistic considerations, examination of the progression of simplification and loss in our data leads us to conclude that the impact from English is only indirect. That is, evidence does not seem to be sufficient to conclude that contact with a typologically different language would have resulted in a system different from system V.» (Silva Corvalán 1994). Dorianen (1981) ustetan maileguak onartzeko erresistentzia desagertzear dauden hizkuntzen ezaugarri bereizgarritzat har daiteke. Badirudi, hizkuntza hauek egituran duten gabeziak konpentsatzeko mailegatzea baino beraien barneko egituraren berregituratze edota erraztea nahiago dutela.

(26) 22. oharrean adierazi dugun ergatibitate hedatua fenomenoarekin batera Kaukasoko iparraldeko Lezgian azpitaldeko Udi hizkuntzan HMBn bezala paziente iragankorretan marka datiboa hedatzen da (Plank 1985: 273). Badirudi, beraz, ergatiboaren eta datiboaren hedatze bateratua gertatzeak ez duela eredu nominatibo akusatibora proposatu dugun bidearen kontra egiten. Guztiz alderantziz, eredu honetan ere eredu nominatibo-akusatiboen oinarriko ezaugarria betetzen da, subjeto guztiak batera adierazten dira eta objektuen markatze eratik bereizten dira.

(27) Honela deskribatzen du Comriek bizitasun eskala: «... a noun phrase is higher in animacy if it is to left on a continuum some of whose main points are: first/second persons pronouns > other human noun phrases > animal noun phrases > inanimate noun phrases» (1989: 128).

(28) Badirudi bizitasunaren araberrako bereizketa zenbait hizkeratan zabaltzen ari dela. Bizkaiko hegomendebaldeko euskararen oraindik, euskara orokorrean bezala, hirugarren pertsonako objektuekiko komunztadurarik ez dagoen bitartean, Iñaki Amundarainek eman dizkigun datuei esker jakin dugu Gipuzkoako hiztun gazteagoen arteko erabilera NORI NORK eredia hirugarren pertsonekin ere zabal-

Honek ez du, dena dela, interferentziaren azalpenaren kontra ezer adierazten. Izan ere, hirugarren pertsonak, berez, hizkuntz aldaketan nahiz jokaera linguistikoa orokorrean nortasun berezia erakutsi ohi dute. Gainerako pertsonak duten joera linguistikoarekin konparatzen baditugu, hizkuntza askoren egitura linguistikoa eta euskararenean zehazkiago, nahikoa jokaera linguistiko ezberdina dutela ohartzen gara: gogora dezagun esaterako iraganeko zein alegiazko egituretan forma hauek jasaten duten pertsona komunztadura morfemen hurrenkera aldaketa. Bestalde, aldaketa historikoa (Manczak 1980, Bolozky 1980), hizkuntz jabekuntza (Bybee 1985) eta sistema erraztuak eratzen dituzten hizkuntzak —bereziki pidginak— (Mühlhäusler 1974) aztergai dituzten ikerketetan ere hizkuntz aldaketan hirugarren pertsonak duten nortasun kontserbatzailea azpimarratu izan da (euskararen esaterako, forma hauek dira *d-*, *z-*, *l-*, *b-*, tempus eta modu markak gordetzen dituzten bakarrak). Askoz gutxiagotan jasaten dituzte 3. pertsonadun formek hizkuntzek berek beren aldaketa-prozesu naturalean dituzten berrantolaketak eta, zer esanik ez, kanpo-tik beste hizkuntza baten sistematik datozen interferentziak ere.

Bestetik, euskarak ABS hirugarren pertsona den argumentuarekiko komunztadurarik ez izateak ere jokaera ezberdintasun hau azaltzen du neurri handi batean. Kasu honetan esan dezakegu DAT markak ABS markak ordezkatzeko dituztela bakar bakarrik aurreko sisteman ABSrekiko komunztadura zegoen kasuetan, hau da, ABS argumentuak lehendabiziko eta bigarren pertsonakoak direnetan.

Horrezaz landara, gazteleraren zenbait aldaeratan, eta zehazkiago, aztergai dugun ingurukoan dagoen 'leismo' joerak —eta gauza bera 'loismo' edo 'lismo' dagoenentan— erakusten digu gazteleraz ere hirugarren pertsona diren objektu guztiak, zuzenak nahiz zeharkakoak, era berean adierazteko joera dagoela.

Kanpo eragin linguistikoa kontuan hartzen duen azalpen hau, dena dela, ez da zalantzarik gabe balentzia eredian gertatutako aldaketa argitzeko azalpen posible bakarra. Besterik gabe, euskararen berezko aldaketa-indarrek sortutako murrizketa morfologiko baten aurrean gaudela pentsa dezakegu. Euskara, sistema erraztu beha-

---

du dela. Erabilera hau baina, ez da inoiz gertatzen hirugarren pertsona den objektua bizigabea den kasuetan. Honako kasuetan NORK eredia erabiltzen jarraitzen dute. Horretaz, egitura berri hauetan gazteleraren erabateko eraginagatik bizitasun hierarkia ezarri dela pentsa dezakegu. Edo aldaketa gertatu baino lehenagoko egoera sinkronikoan bizitasun eskalak, bereziki eragingarria ez zen arren, bizitasunaren araberako parametroak aldaketaren erabateko gauzatzea oztopatu duela. Izan ere, Comriek (1979: 186) ohartarazi bezala, maiz hizkuntza baten aurreko egoera sinkronikoan bizitasunak zeregin aipagarriak ez izan arren, aldaketa linguistikoa eraginkorra izan daiteke. Antza, bizitasun kontzeptua kontzeptu orokorra da eta ez dago hizkuntza batera mugaturik. Beraz, nahiz eta euskarak, hirugarren pertsonarekiko komunztadurarik ez duelarik, sisteman objektuen artean ezberdintasunik ez egin, objektuak markatzeko orduan bizitasunaren araberako bereizketak egin ditzake.

(29) Hirugarren pertsonen artean bizitasun hierarkiaren arabera markatze era ezberdinak ez baditugu ere, badirudi hirugarren pertsonak lehendabiziko eta bigarrenetatik bereizten duen nolabaiteko hierarkia proposa daitekeela euskararako. Comriek (1989: 191) adierazi bezala, hizkuntza askotan aditzak komunztadura du bakar bakarrik bizitasun eskalaren goiko mailetan dauden izen sintagmekin eta ez du komunztadurarik eskalaren beheko izen sintagmekin. Euskal aditzean, gure analisiaren arabera, hierarkia hau erabat betetzen da, inflexioak lehendabiziko eta bigarren pertsonak diren objektuekin komunztadura du eta ez, ordea, hirugarrenekoekin. Hierarkia bertsua proposatzen du Ortiz de Urbina (1989) ABS hirugarren pertsonadun formekin gertatzen den ergatibitate toki-aldatzea azaltzeko.

rrean aurkitzen delarik, bi mota ezberdinetako objektuak markatzeko sistema ezberdinak izatetik, hau da, NOR NORK ereduak perpausean objektua zuzena zenetan eta NORI NORK perpausean objektu zuzena eta zeharkakoa zenetan, sistema bakarra izatera igarotzen da. Sistema berri honetan lehendabiziko eta bigarren pertsonako objektu guztiak NORI-ren bidez adierazten ditu. Datibo eta pazienteak adierazten duen markaren arteko sinkretismoa gainera hedatua da hizkuntzetan zehar (Australiako ngarluma, yindjibarndi eta bandjima hizkuntzetan Blake-ren (1977) arabera marka berbera dute pazienteak eta erreferenteak adierazteko). Murrizketa honen ondorioz gertatzen den *3way* sistema gainera, hizkuntzetan zehar oso hedatua ez bada ere —izan ere ez dago hizkuntzarik izen sistema osoa edo aditz sistema osoa eredu honetan oinarriturik duenik, cf. Dixon 1979—, ez da erabat ezezaguna. Australiako hizkuntza askok, galgandungu hizkuntzak esaterako (Blake 1977: 41), HMBk bezala, aditz aktiboen subjektuak marka ERGaz, objektu zuzenak marka positiboa den AKUSaz eta aditz iragangaitzen subjektuak ABSaz adierazten duen balentzia ereduak dute.

Dena dela, jakina da aldaketa ugari ez duela faktore eragile bakarra. Zailtasun handirik gabe esan daiteke bilakaera hau aukeran gaztelarazko ereduarekiko antzekotasun handiagoa duen sistemara hurbildu den egitura murrizketa bat dela. Izan ere, Sassek (1990) *ezezko mailegatze* (*negative borrowing*) deitzen duen mailegatze mota³⁰ maiz gertatzen da HMBren morfologiaren maila ezberdinetan. Hizkera honen izen morfologian esaterako, murrizketak gertatzen direnetan gaztelararen ereduarekin antzekotasun handiagoa duten formak edo egiturak hoberen mantentzen direnak dira. Gaztelaraz ez dauden oposaketa morfologikoak (hala nola plural hurbila, mugagabea, e.a.) lehendabizikoz galtzera jotzen dutenak dira (Elordui 1993).

Bigarren atal batean, alegia, interferentziaren bitartez ezin azal daitezkeen errazte eta galtze bilakabideetan, bestelako hierarkiak ikusten ditugu. Aurreko ataletan ikusi dugunez, balentzia kategorian argumentu bakarreko formak (NOR (naz, naiteke, naiten), NORI (jat, jatan) eta NORK (dot, nauen, e.a.) dira hoberen mantentzen direnak. Argumentu bat baino gehiago duten kasuetan, gainera, aukeraketa bat egiten da. HMBren kasuan zein —orohar— mendebaldeko euskalkietan, NORI NORK ereduak argumentu bakar bat baino gehiagorekiko komuntadura duten formak ordezkatzeko erabiltzen dira. Tempus kategorian, bestalde, orainaldiko formak mantentzen dira hoberen, iraganeko ugari galdu edo orainaldiko formen gainean erazten direlarik. Modu kategorian indikatiboko formak dira hoberen mantentzen direnak. Gainerako kasuetan indikatiboko formez baliatzen diren ordezeko estrategiak erabiltzen dira (*al*, ahalezkoetan, eta nominalizazioa subjuntiboaren kasuan) edo indikatiboko formen gainean eraturiko formak erazten dira. Pertsona kategoriarik dagokionez, hirugarren pertsonadun formak dira hainbat kasutan mantentzen diren bakarrak, eta neurri apalago batean, lehendabizikoak. Numero kategorian singularreko formak dira, zalantzarik gabe, hoberen mantentzen direnak.

(30) Sassek (1990: 14) *negative borrowing* deitzen dio hizkuntza ereduemailean edo menaratzailan agertzen ez diren ezaugarri linguistikoak hizkuntza menaratuan desagertzen direnetan gertatzen den zeharkako mailegatzeari.

3. Aldaketa-norabide linguistikoak

Hierarkia hauek ikusita, gure ustez lan honek izan dezakeen auzi interesgarriaren azterketan sartzen gara, mantentzen diren forma guzti hauek amankomunean dituzten ezaugarriek erakusten dizkiguten aldaketa norabideen aztertzear, hain zuzen. Intuitiboki pentsa daiteke desagertzeaz dagoen hizkuntza baten hausketa prozesuan mantentzen dena hizkera hori mintzatua izan ahal izateko linguistikoki oinarrikoena dena izan beharko lukeela. Hala aldarrikatu izan da gainera hizkuntza terminalak aztergai izan dituzten lan ugarritan. Hauen arabera, hizkuntzaren oposaketa linguistikoetako forma ez markatuak edo oinarrikoak dira galtze prozesu baten ondorioz mantentzen direnak (berezi azpimarratu du ezaugarri hau L. Campbell (1976)). Zailtasuna, oinarriko edo ez markatuak diren formak zehazterakoan eta definitzerakoan datza.

Formalki paradigma gehienetan oinarrikoak eta eratorriak diren formak erraz zehaz daitezke. Zenbait kasutan inflexio paradigma bateko forma bat oinarriko forma gehi gaineratzen den marka emanez deskriba daiteke, prozesu morfologiko hau gehiketa, kenketa edo aldaketa baten bitartez gertatzen delarik. Beste batzuetan, prozesu morfologikoa konplexuagoa denetan, hala nola euskal aditzaren laguntzaile ordezkatzea, formalki forma bat beste batetik eratortzea zailagoa zaigu. Baina, badirudi kasu hauetan, Bybeek (1985) eta Mayerthalerrek (1988) proposatutako ildotik, maiz maila semantikoan oinarrikoak denaren eta eratorria denaren artean dagoen lotura formalki dagoena baino garrantzitsuagozat jo daitezkeela. Formen arteko harreman semantiko hauek askotan dira, hain zuzen ere, aldaketa linguistikoaren joerak baldintzatzen dituztenak.

Aldaketa historikoa (Manczak 1980, Kurylowicz 1949, Vennemann 1972, 1974) nahiz hizkuntz jabekuntza prozesuak ikertu dituzten lanetan (Bybee & Brewer 1980) esaterako, maila semantikoan oinarriko formatzat har daitezkeen artean jokaera linguistiko antzekoak ikus daitezkeela aldarrikatu da.

Manczak-ek (1980) agertu bezala, aldaketa morfologiko prozesuak morfologikoki identifikagarriak diren zenbait formaren alde egiten du. Ikerlari honek erakusten digu paradigmaren zenbait forma kontserbatzaileago eta arkaismo gordetzaile izaten direla. Honez gain, kasu ugarritan paradigmaren berrantolaketa batean forma berrien gainean eratzen dira paradigma berriak. Erabileraren maiztasunaren parametro kontuan izanik, bestalde, badirudi diskurtsoan maizago agertzen diren formak semantikoki oinarrikotzat jotzen diren berberak direla. Usuago erabiltzen diren artean Manczak-ek honakoak identifikatzen ditu: singularra vs. gainerako numeroak, oraina vs. gainerako tempusak, indikatiboa vs. gainerako moduak, hirugarren pertsona vs. gainerako pertsonak; singularra, oraina, indikatiboa eta hirugarren pertsonak oinarrikoenak direlarik. Forma hauek kontserbatzaileenak eta forma berriak eratzeko oinarriko forma gisa erabiltzen direnak dira.

Bestelako ikusbideek joera berbera erakusten digute. Haurren hizkera aztergai duten lanetan eta, zehatzago, Perroni Simoes-ek eta Stoel-Gammon-ek (1979) Brasilgo portugezaren ikerketan, Bybeek eta Brewer-ek (1980) gaztelera eta probentzalarren jabekuntzarenean ikusi dute Manczak-ek (1980) aipatu forma berberok direla,

hain justu, haurrak lehendabizikoz bereganatzen dituenak eta forma hauen gainean eratzen dituela forma berri guztiak. Barreñak (1993) euskararen jabekuntzaren inguruko ikerketan emandako datuetan ere joera bertsuak ikusten ditugu. Euskal haurrek ere beraien jabekuntza prozesuan lehendabizikoz aipatutako formak ikasten dituzte. Jabekuntzaren zenbait urratsetan, gainera, forma hauen gainean eratzen dituzte egitura berriak. Pidginen erakuntzan ere aditz egitura erabat sinpleak eratzerakoan aipatutako formok lehentasuna dute (Mühlhausler 1974).

Gure ikerketa beste arlo zenbaitetara zabalduz, beraz, konturatzen gara HMBren galtze prozesuan indarrean mantentzen diren formak direla, hain zuzen, hizkuntz aldaketa-joera nagusiak azaltzen dituzten ikerketetan egitura linguistiko sinpleenak eratzeke kontserbatzen diren formak, oinarrizkoenak, alegia.

Amaitzeko eta nonbait aipatutako auzi guztiei lotura bat emateko, hasieran aurkeztu dugun ideia oinarrizko batera itzuli nahi dugu orain. Hasieran esan da hizkuntza terminaletan dagoen erabileraren murrizteak hiztunari sistema osoaz baliatzeko duen gaitasuna gutxitzen diola eta gaitasun gutxitze honek hizkuntzan aldaketa prozesu zenbait sortarazten dituela.

Aldaketak ikusi ondoren hainbat ondoriotara hel gaitzke. Hizkuntzak bere gaitasun falta konpentsatzen duten hiru aterabide linguistiko nagusi hartzen ditu. Zenbait kasutan hizkuntza meneratzailearen sistema zuzenean edo zeharka bereganatzen du. Kasu gehinetan, baina, aldaketa joera orokorrekin agindurik egitura linguistikoak oinarrizko formak kontserbatu eta gainerakoak ezabatzen ditu, maiz azken hauen ordean lehendabizikoen gainean eraturiko egitura sinpleagoak hedatzen dira.

Ondorioz aterabide linguistiko hauetatik norabide nagusi bi atera daitezke. Orokorrena egitura erraztera jotzen duena da. Honekin batera baina neurri apalagoan, hizkuntza meneratzailearekin berdintzera jotzen duena.

Artikulu honen helburuen artean ez da izan aldaketa hauek egoera soziolinguistiko hobean dauden hizkuntzetan gertatzen diren aldaketekiko izan dezaketen berezitasunen azalpena. Hala ere, sarritan hizkuntz aldaketa orokorra aipatu dugunez, amaitzeko hainbat ohar egin nahi dugu gai honi dagokionez. Aipatutako aldaketa motei baino ez diegu begiratu behar aldaketa gehienak ez direla hiltzear dauden hizkuntzen aldaketa mota berezko edo bakarrak konturatzeko. Orohar esan daiteke aldaketa mota gehienak bakarka harturik, ez direla hizkuntz heriotzaren adierazleak, alegia, edozein hizkuntzaren aldaketa-prozesuan aurki daitezkeen aldaketa motak direla (Hoeningwald 1979). Are gehiago, hierarkietan ikusi ahal izan dugunez, aldaketa-norabidean, interferentziak desbideratzen ez dituen kasuetan behintzat, hizkera honek edozein hizkuntzatarako proposatu diren aldaketa bideak jarraitzen ditu neurri handi batean.³¹ Dorianek agertu bezala (1981) hizkuntza mota honetan agertzen

(31) Iritzi berbera adierazten digu Dorianek gaelikoaren datuak aztertu ondoren: «In general it seems possible to suggest that sociolinguistic factors, rather than purely linguistic features, distinguish change in dying from change in 'healthy' languages. The types of changes in formal language structures, going from OFSs to SSs, are not notably different from those well established in the study of language change in general. But the timespan for change seems to be compressed, as it is in pidgin-creole languages (Sankoff 1979), and the amount of change seems relatively large.» (Dorian 1981: 154).

zaigun aldaketa kopurua eta gradua, ordea, ez dira hizkuntza osasuntsuetan ohikoak. Belaunaldi bakar batean horrenbeste oposaketa linguistiko galtzea eta egitura errazte gertatzeak bada zalantzarik gabe hizkuntza mota hauen eta zehazkiago HMBren galtze bidearen erakuskari linguistiko nabaria. Ohartarazi behar da gainera, hizkuntza terminalen berezitasuna nabarmenki adierazten duten jokaera linguistikoak, beste batzuen artean monoestilismoa, emankortasun linguistikorik eza eta aldakortasun linguistikoa (gogora dezagun esaterako balentzia kategoriko eredu komplexuetan ikusi dugun aldakortasun morfologikoa) zeharo betetzen direla HMBn.

Erreferentziak

- Azkue, R. M., 1926, *Morfología Vasca* I-III, Berrarg. fak., La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1969.
- Barreña, A., 1993, *Haur euskaldunen hizkuntzaren jabeakuntza-garapena: Infi eta Konp funtzio-kategorien erabileraz*, tesi-lan argitaragabea, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz.
- Blake, B. J., 1976, "Galgadungu", in Dixon (arg.), 464-466.
- Blake, B. J., 1977, *Case marking in Australian languages*, *Linguistic Series* 23, Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra.
- Boeder, W., 1979, "Ergative syntax and morphology in language change: The South Caucasian languages", in Plank (arg.), 435-481.
- Bolozky, S., 1980, "Paradigm coherence: evidence from Modern Hebrew", *Afroasiatic linguistics* 7, 104-126.
- Bybee, J. L., 1985, *Morphology. A study of the relation between meaning and form*, John Benjamins, Amsterdam.
- & M. A. Brewer, 1980, "Explanation in morphophonemics: changes in Provençal and Spanish preterite forms", *Lingua* 52, 201-242.
- Campbell, L., 1976, "Language contact and sound change", in W. W. J. Christie (arg.), *Current process on historical linguistics: Proceedings of The Second International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam, 181-191.
- & J. Ringen, 1981, "Teleology and the explanation of sound change", *Phonologica* 1980.
- Comrie, B., 1989 [1981], *Language Universals and Linguistic Typology*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Dimmendaal, G. J., 1989, "On language death in Eastern Africa", in Dorian (arg.), 13-31.
- Dixon, R. M. W., 1972, *The Dyirbal Language of North Queensland*, Cambridge University Press, Cambridge.
- (arg.), 1976, *Grammatical categories in Australian Language*, *Linguistic Series* 22, Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra.
- , 1979, "Ergativity", *Lg* 55, 1-138.
- Dorian, N., 1973, "Grammatical change in a dying dialect", *Lg* 49, 414-438.
- , 1977a, "A hierarchy of morphophonemic decay in Scottish Gaelic language death: the differential failure of lenition", *Celtic Linguistics* 1976, 96-109.
- , 1977b, "The problem of the semi-speaker in language death", in Dressler & Wodak-Leodolter (arg.), 23-32.
- , 1978, "The fate of morphological complexity in language death", *Lg* 54, 590-609.
- , 1980, "Maintenance and loss of same-meaning structures in language death", *Word* 31, 39-45.

- , 1981, *Language death: the life cycle of a Scottish Gaelic dialect*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- , 1985, "Vocative and imperative in decline", in Pieper & Brickel (arg.) *Studia Linguistica Diachronica et Synchronica*, Mouton de Gruyter, Berlin /N. York /Amsterdam, 161-174.
- , 1986, "Making do with less. Some surprises along the language death proficiency continuum", *Applied Psycholinguistics* 7, 257-276.
- (arg.), 1989, *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Studies in the Social and Cultural Foundations of Language 7, Cambridge University Press, Cambridge.
- Dressler, W. U., 1977, "On the phonology of language death", in Dressler & Wodak-Leodolter (arg.), 23-32.
- , 1981, "Language shift and language death: a protean challenge for the linguist", *Folia Linguistica* 15, 5-28.
- , 1988, "Language death", in F. Newmeyer (arg.), *Linguistics. The Cambridge Survey IV*, Cambridge University Press, 184-192.
- & R. Wodak-Leodolter (arg.), 1977, *Language death*. (=International Journal of the Sociology of Language 12).
- & R. Wodak-Leodolter, 1977, "Language preservation and language death in Brittany", in Dressler & Wodak-Leodolter (arg.), 33-44.
- Elordui, A., 1993, "Cambios lingüísticos externos e internos en la estructura morfológica del vizcaíno suroccidental", *II Encuentro de Lingüística en el Noroeste. Memorias*. 2, 41-61. México, Departamento de Letras y Lingüística. División de Humanidades y Bellas Artes. Universidad de Sonora.
- , 1994a, "Aportación del estudio de los dialectos terminales en la planificación lingüística de la lengua vasca", in *XII Congreso Nacional de AESLA, Nuevos horizontes de la lingüística aplicada* (Barcelona 1994).
- , 1994b, "L. L. Bonapartek osaturiko bizkaieraren sailkapenak: iturriak eta erizpideak", in R. Gómez & J. L. Lakarra (arg.), *Euskal dialektologia Kongresua ASJU-ren Gehigarriak*, Donostia.
- , 1995, *Hizkuntz beriotza eta aldaketa morfologikoa: Hegomendebaldeko bizkaieraren kasua*, tesi-lan argitaragabea, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz.
- , 1996, "Mailakako hizkuntz desagertzea: eragile soziologiko eta ezaugarri soziolinguistiko nagusiak", *Bat Soziolinguistika aldizkaria* 19, 11-35.
- , 1997, "Aldaketa morfologikoa: Zenbait lekukotasun", *Koldo Mitxelena Katedraren leben biltzarra (1987-1997)-n emandako hitzaldia*.
- , 1998a, "Changes in the Verb-Object agreement system of some Basque dialects", *The Convergence and Divergence of Dialects in a Changing Europe* kongresuan emandako hitzaldia, University of Reading.
- , 1998b, "Compensatory linguistic strategies in the gradual death process of a minority language: Evidence from some dying dialects of Basque", *Minority Languages in Context, Diversity and Standardisation* (Chur, 1998) kongresuko aktetan agertzeko, University of Basel, Switzerland.
- , 1998c, "Processes of language shift and loss: Evidence from Basque", *Third International Conference on Maintenance and loss of Minority languages* (Veldhoven, The Netherlands) kongresuko aktetan agertzeko.
- , 1999, "Language loss among some Basque dialects", *The native Tongue* konferentzian emandako hitzaldia, Pařísko Unibertsitatea.

- Fisiak, J., (arg.), 1980, *Historical Morphology*, Mouton, The Hague, Paris, New York.
- Franco, J. A., 1993, *On object agreement in Spanish*, PhD. Dissertation, University of Southern California.
- Gal, S., 1979, *Language shift: social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York Academic Press, New York.
- Giacalone Ramat, A., 1983, "Language shift and language death", *Folia Linguistica* 17, 495-507.
- Gómez, R. & K. Sainz, 1995, "On the origin of finite forms of the Basque verb", in J. I. Hualde & J. A. Lakarra & R. L. Trask (arg.), *Towards a History of Basque Language*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Heath, J., 1977, "Remarks on Basque verbal morphology", in W. A. Douglas, R. Etulain & W. H. Jacobsen (arg.), *Anglo-American Contributions to Basque Studies: Essays in honor of Jon Bilbao*, University of Nevada, Reno, 193-201.
- Hill, J., 1973, "Subordinate clause density and language function", in C. Corum, T. C. Smith-Stark, and A. Weiser (arg.), *You Take the High Node and I'll Take the Low Node*, Chicago Linguistic Society, Chicago, 33-52.
- , 1978, "Language death, language contact and language evolution", in W. C. McCormack & S. A. Wurn (arg.), *Approaches to language*, Mouton, The Hague, 45-78.
- , 1983, "Language death in Uto-Aztecan", *International Journal of American Linguistics* 49, 258-76.
- & K. Hill, 1986, *Speaking Mexicano*, The University of Arizona Press, Tucson.
- & ———, 1977, "Language death and relexification in Tlaxcalan Nahuatl", in Dressler & Wodak-Leodolter (arg.), 55-69.
- Hoenigswald, H. M., 1989, "Language obsolescence and language history. Matters of linearity, leveling, loss, and the like", in Dorian (arg.), 347-354.
- Hopper, J. B., 1979, "Child morphology and morphophonemic change", *Linguistics* 17, 21-50. Berrarg. in Fisiak (arg.), 157-189.
- Hualde, J. I. & J. Ortiz de Urbina, (arg.), 1993, *Generative studies in Basque linguistics*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- King, R., 1989, "On the social meaning of linguistic variability in language death situations: variation in Newfoundland French", in Dorian (arg.), 139-148.
- Klimov, G. A., 1979, "On the position of the ergative type in typological classification", in Plank (arg.), 327-332.
- Kuter, L., 1989, "Breton vs. French: language and the opposition of political, economic, social, and cultural values", in Dorian (arg.), 75-90.
- Kurylowicz, J., 1949, "La nature des procédés dit 'analogiques'", *Acta Linguistica* 5, 121-38.
- Lafitte, P., 1944, *Grammaire Basque, Navarro-Labourdin littéraire*. Berrarg. Elkar, Donostia, 1978.
- Lafon, R., 1943, *Le système du verbe basque au XVIIe siècle*. Berrarg. Elkar, Donostia, 1980.
- Laka, I., 1988, "Configurational heads in inflectional morphology: the structure of the inflected forms in Basque", *ASJU* 22-2, 343-365.
- , 1993, "The structure of inflection: a case study in X⁰ syntax", in Hualde & Ortiz de Urbina (arg.), 21-70.
- Lakarra, J. A., 1986, "Bizkaiera zaharra gainerako euskalkien artean", *ASJU* 20-3, 639-681.
- Levin, B. C., 1983, *On the nature of ergativity*, PhD Dissertation, MIT Press, Cambridge MA.
- Manczak, W., 1963, "Tendances générales du développement morphologique", *Lingua* 12, 19-38.
- , 1980, "Laws of Analogy", in Fisiak (arg.), 283-288.

- Mayerthaler, W., 1988, *Morphological naturalness*, Karoma publishers, Ann Arbor.
- Mühlhäusler, P., 1974, *Pidginization and simplification of language*. *Pacific Linguistics Series*. 26. The Australian National University, Canberra.
- Ortiz de Urbina, J., 1986, *Some Parameters in The Grammar of Basque*, PhD Dissertation, University of Illinois, Urbana.
- Oyharçabal, B., 1992, "Structural case and inherent case marking: ergacusativity in Basque", in J. A. Lakarra & J. Ortiz de Urbina (arg.), *Syntactic Theory and Basque Syntax*, ASJU-ren Gehigarriak 27, Gipuzkoako Foru Aldundia, 309-342.
- Perlmutter, D. M., 1978, "Impersonal passives and the unaccusative hypothesis", *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, University of California, Berkeley.
- Perroni Simões, M. C & C. Stoel-Gammon, 1979, "The acquisition of inflections in Portuguese: a study of the development of person markers on verbs", *Child language*, Cambridge University Press, 53-67.
- Plank, F. (arg.), 1979, *Ergativity. Towards a theory of grammatical relations*, Academic Press, London.
- , 1985, "The extended accusative/restricted nominative in perspective", *Relational Typology*, Mouton, Berlin, 269-310.
- Sasse, H.-J., 1990, "Theory of language death and language decay and contact-induced change: similarities and differences", *Arbeitspapier* 12, Institut für Sprachwissenschaft, Univ. Köln.
- Schmidt, A., 1985a, "The fate of ergativity in dying Dyirbal", *Lg* 61, 378-96.
- , 1985b, *Young people's Dyirbal. An example of language death from Australia*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Silva-Corvalán, C., 1986, "Bilingualism and language change", *Lg* 62, 587-609.
- , 1994, *Language Contact and Change*, Claredon Press, Oxford.
- Silverstein, M., 1976, "Hierarchy of features and ergativity", in Dixon (arg.), 112-171.
- Thomason, S., G. & T. Kaufman, 1988, *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*, University of California Press.
- Trask, R. L., 1977, "Historical syntax and Basque verbal Morphology: two hypotheses", W. A. Douglas, R. Etulain eta W. H. Jacobsen (arg.), *Anglo-American Contributions to Basque Studies: Essays in honor of Jon Bilbao*, University of Nevada, Reno, 203-217.
- Trudgill, P., 1983, *On dialect. Social and geographical perspectives*, New York University Press, New York.
- Vennemann, T., 1972, "Rule Inversion", *Lingua* 29, 209-242.
- , 1974, "Restructuring", *Lingua* 33, 137-156.
- Willianson, R. C., J. A. Van Eerde & V. Willianson, 1983. "Language maintenance and shift in a Breton and Welsh sample", *Word* 34, 267-88.
- Wurzel, W. U., 1989, *Inflectional Morphology and Naturalness*. "Studies in Natural Language & Linguistic Theory", Kluwer, Dordrecht.
- Zabala, J. M., 1848, *El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno*. Donostia.
- Zuazo, K., 1988, "El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno gramatikaren ekarriez", *ASJU* 22-2, 542-568.